

SZÉCSÉNYI ANDRÁS

A Turul Szövetség kettészakadása 1943-ban

Adalékok a Horthy-kor második felének ifjúsági-értelmiségi törésvonalainak megértéshez

Az egyetemi fajvédelem egysége

Az utóbbi években a Horthy-kori hazai felsőoktatási diákszövetségek és kisebb szervezetek kutatása előrelendült. A szervezetek között sajátos helyet foglaltak el és töltöttek be az úgynevezett bajtársi szövetségek, amelyek a jobboldali ellenforradalmi erőkkel, vagy néhány évvel azt követően születtek és sajátos meghatározóivá-formálóivá váltak a két világháború közötti korszaknak.

A bajtársi szövetségek legerősebbje, egyben a legnagyobb (több tízezer fős) tagságot expanzív módon tömörítő egyesülete a Turul Szövetség volt.¹ Lényegét tekintve igaz, amit működése kapcsán Végváry József, a Turul 1932 és 1938 közötti fővezére az 1920-as évekre vonatkoztatva megállapított: „És egyet ne felejtsetek el, aki 1921-22-ben nem Turulista, [sic!] nem volt bajtárs, az nem is volt rendes ember, mert abban az időben minden rendes fajvédő gondolkodású ember bement a bajtársi szervezetekbe, csak azok nem jöttek, akik a zsidók miatt félték, a bajtársi Szövetségtől. Gyávák voltak.”² A fajvédő Turul nemcsak az egyetemeken és főiskolákon fejtette ki eszméit és honosított meg (az aránytalanul magas izrae-

¹ KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség 1919-1945*. Attraktör, Budapest, 2012. KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség*. In: ROMSICS Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Osiris, Budapest, 2009. 341–376. és SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban*. In: GERGELY Jenő (főszerk.): *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok*. ELTE BTK, Budapest, 2009. 214–232.

² Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) P 1364 Turul Szövetség, l. d. 3. t. 65.

lita egyetemista számarányra hivatkozva) – nemegyszer atrocitásokba torkolló – korábban nem létező antiszemita, idegenellenes, antiliberális és antidemokrata tevékenységet. A Turul Szövetség befolyása, nyomásgyakorlása – e helyütt nem tárgyalható módon – kiterjedt a társadalomra, a kultúrára, a gazdaságra, sőt (egykori tagjai, pártolói révén, különösen Gömbös Gyula 1932-es kormányfői posztra kerülésétől) a politikára is.³

Ez jellemezte tehát működését általánosságban. Szemben a korábbi sematikus és lényegében a mai történeti szintézisek természetesen igaz, ám szerfelett egyoldalú beállítással azonban szeretnék rámutatni: a negyedszázados Horthy-rendszer folyamán a Turul Szövetség is – reagálva a szellemi-politikai változásokra – jelentős mértékben megváltozott. Jelen tanulmánynak nem célja e bomlás, illetve polarizálódás részletes feltárása, mégis fontos kiindulópont, hiszen a szakadással végső soron a kiöregedett, valamint az aktív tagok, továbbá a fajvédő-szélsőjobboldali, illetve a népiek balszárnyával együttműködő és sok esetben demokrata csoportok különbségének metszéspontjáról van szó. Az eszmei-politikai töredezettség eredményeként a központi vezetés nem tudott úrrá lenni a kerületeken és tagegyesületeken, a bajtársi élet pedig az 1930-as évek derekára ellaposodott, vagy egyenesen olyan fokú érdektelenségbe fulladt (ámbár a taglétszám mérsékelten tovább nőtt), hogy az már az egyesületek egy részének megszűnéséhez vezetett.⁴ Jellemző példának tekinthető az 1938-as szegedi tudósítás, miszerint „A szegedi Turul bajtársi egyesület öt-hat évvel ezelőtt több szobából álló klubhelyiséget nyitott meg a város egyik forgalmas részén, a Gizella tér 6. sz. alatti házban. Ez időben a Turul szövetség igen mozgékony életet élt és központi támogatás mellett nagy klubéletet fejlesztett ki. Évek folyamán azonban az egyetemi ifjúság érdeklődése mindinkább lanyhult a bajtársi egyesületek iránt és ezt a Turul szövetség sem tudta megakadályozni a túlméretezett klub fenntartásával. Először a büffe

³ SZÉCSÉNYI András: Végváry József pályája. A Turul Szövetségtől az ÁVH-ig. *Múltunk*, 2011/3. 10–23.

⁴ Ennek mikroszintű bemutatására lásd SZÉCSÉNYI András: Bajtársi élet és művészvilág. A Turul Szövetség a M. Kir. Képzőművészeti Főiskolán. In: KOPÓCSY Anna (szerk.): *Reformok évtizede. A Képzőművészeti Főiskola 1920-1932 között*. Képzőművészeti Egyetem, Budapest, 2013. 189–205.

szűnt meg, később anyagiak hiányában a helyiség egy részének bérbeadása vált szükségessé. Végül már csupán két kisebb szoba maradt meg a hivatalos ügyek intézésére. Augusztus 1-[j]ével a Turul szövetség helyi csoportjának vezetősége ennek a két helyiségnek is feladására kényszerült.”⁵

A gondok végső fokon a nagy múltú egyesület szétesésében kulminálódtak. Összességben úgy vélem, korántsem érdektelen, ha a Turul Szövetségnek mint az ellenforradalmi periódus meghatározó társadalmi és diákegyesületének kettéválását bemutatjuk.

A szakadás jelei a Turulban

Az egész problémakör az 1930-as évek elejétől érlelődött, s végül az 1936. november 5–8-án tartott miskolci országos követtáboron (tisztújító nagygyűlésen) tört élesen felszínre.⁶ Itt a „régiek” csoportosulása jóval radikálisabb volt, a legkeményebb fajvédő elveket vallotta és a jelenlegi vezetést és tagságot puhánynak állította be. További törésvonalat jelentett, hogy a Turul egyes elemei és tagegyesületei a népi mozgalom hatása alá kerülve, illetve az illegális kommunista mozgalom hatására (közelebbről tekintve: erősen hatott körükben Révai József *Marxizmus és népiesség* című nagyhatású könyve)⁷ immár nem elégedtek meg a zsidóellenes atrocitásokkal és a revízió minél hangzatosabb követelésével.⁸ A fő-

⁵ Megszűnt a Turul szegedi hivatalos helyisége. *Magyar Diák Egység Szervezőbizottságának Körlevele*, 1938. szeptember 1. 5.

⁶ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 3. t. A XVIII. Országos követtábor teljes jegyzőkönyve, 1936. november 5–8. 91. Előzményeihez: [sz.n.]: A Turul Szövetség válsága, *Magyarság*, 1936. október 24. 3.

⁷ DONÁTH Ferenc: Emlékek a Márciusi Front mozgalomból. In: SZABÓ Judit–VALUCH Tibor (szerk.): *Donáth Ferenc: A Márciusi Fronttól Monorig. Tanulmányok, vázlatok, emlékezések*. Századvég–MTA Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest, 1992. 55–56.

⁸ A Turul Szövetség központi irányvonalának érzékletes, marxista bírálata lásd az ismeretlen keltezésű és szerzőségű, ám becses forrásértékkel bíró, 1945 után íródott *Ellenzék a Turulban* című visszaemlékezést. KEREPESZKI Róbert–SZÉCSÉNYI András: „Ellenzék” a Turulban. *Századok*, 2012/1. 171–204.; A diákmozgalmak baloldali kritikájára lásd Pollner Györgynek, a Turul Szövetség titkos kommunista tagjának cikkét (POLLNER György: Az egyetemi hallgatók világnézete. *Híd*, 1938. január-február. 7. Továbbá PINTÉR István: *Kutatási beszámoló. Emlékek*,

vezérség ráadásul beleütközött a jó tíz évvel korábbi elődökbe is: a tanácskozáson felszólalt Törös Sándor alapító, a szövetség első fővezére, aki ekkor már igencsak koravénnek volt tekinthető, és „öregdiákokból” álló csapata indulatosan jelezte, hogy a Turul vezetése ki akarja őket szorítani: „Mink, akik két félévben egy zsidót sem engedtünk be az egyetemre, mert a dékán aláírás nélkül nem engedett be senkit. Mi, akik ha kell, elpusztulunk egy szálíg, de a numerus-klaususból [sic] nem engedünk, mi nem azt vártuk, hogy ti ne valósítsátok meg a közélet minden terén, hogy ti 13, 8% mellett büszkén hordjátok a Turul sisakot. Azt vártuk, akartuk, hogy kint mindenütt, hogy az orvosi pályán és mindenütt csak az 5%-nak megfelelő legyen. Mit váltott valóra a Turul?”⁹ A vita a későbbiekben sem csökkent, Göcze Péter egyenesen kormánybírének nevezte Végváry fővezért és a fővezérség tagjait.¹⁰ Ugyanakkor az is tény, hogy az őt lehurrogók közül számosan maguk is más, jobbára nyilas pártoknak voltak tagjai. A következő napokon Végvárynak és Bojtár Endre országos vezérnek csak részben sikerült megvédenie az egyesület vezetését. Mikor az egyes kerületek beszámolóit kerültek sorra, kiderült, hogy szinte mindenütt folyik, vagy megkezdődött a vegyestörzsek, munkástörzsek megszervezése. Az egész ülésorozat a teljes megosztottságról, fegyelmezetlenségről, közbekiabálásokról, személyeskedésekről, és csupán kisebb részben szólt a tárgyalt kérdésekről.

A miskolci országos követtábor után, jöllehet a régi vezetést botrányok közepette újjáválasztották, többé a közvélemény előtt sem lehetett padló alá söpörni az egyesület mély megosztottságát, s az ellenállás a népi mozgalommal ténylegesen is kapcsolatot kereső „Turul-ellenzéket” formált.¹¹

adatok az 1930-as évek haladó egyetemi ifjúsági mozgalmairól. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 1979. 65–71., 90–104.

⁹ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 3. t. A XVIII. Országos követtábor teljes jegyzőkönyve, 1936. november 5–8. 83–84.

¹⁰ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 3. t. A XVIII. Országos követtábor teljes jegyzőkönyve, 1936. november 5–8. 104.

¹¹ A kifejezést akkor és ma is nevezik „népi-ellenzéknek”, „népi szárnynak” is. Elsősorban debreceni tevékenységével kapcsolatban lásd Tóth Pál Péter: *Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.; Tóth Pál Péter: *A harmincas évek értelmiségi-ifjúsági mozgalmairól. Ifjúsági Szemle,* 1985/2. 45–50.

A szövetségben belüli széthúzás sarkalatos pontja volt, hogy az „öregdiákok” mindvégig tagok maradtak, sőt legtöbb esetben ők váltak hangadókká. Ennek tudható be, hogy az aktív, egyetemista tagok száma országszerte – tehát azoké, akik a felsőoktatási intézményekkel jogviszonyban voltak – lényegesen kevesebb volt, mint a már végzeteké. Sajátos módon viszont éppen az utóbbiak voltak azok, akik a rendszeres zsidóverésekért, rendzavarásokért elsősorban felelősnek tekinthetők, és ily módon meghatározták a Turul Szövetség külső arculatát. Nyikos Gyula szerint ekkorra kialakult a „szabványos deákvezérek” típusa: „Fölkerült néha közéjük egy-egy önzetlenül nagyot akaró is. Azt aztán kiejtették maguk közül, s ha másképpen nem lehetett, hát fölfelé buktatták. Közben meg rojtosra koptatták nyelvüket a magyar ifjúság problémáinak megoldásáról. Jól mondta Tamási Áron még 1937-ben: annyit beszéltek a magyar deákság kérdéseiről, hogy valóságos beszéd-akadályokat gördítettek a megoldás útjába.”¹² Ugyanezt a kérdést a debreceni Ujhelyi Szilárd ekképp látta a fővezérség tevékenységének relációjában, felvillantva az ettől való elszakadás lehetőségét: „A klikkérdeteket egyetemes nemzeti érdekké kell álcázni, hogy az ellene támadókra legalább is nemzetgyalázást és hazaárulást kiálthassanak. Nemzeti érdekké kell kikiáltani, mert csak így sikerülhet az ideálokért küzdő ifjúságot a nagy néptömegek és végső soron önmaga ellen rohamoztatni. Csak így sikerülhet figyelmét másodrendű problémák felé irányítani, »másról beszéltetni«, a zsidóheccek cirkuszi játékába bevonni, táncstélyek fényével elszongítani és megakadályozni az értelmiségi ifjúságnak az elnyomott tömegekkel való természetes szövetségre lépését. [...] Noshát mi kiállunk ebből a kórusból. [...] lehet, hogy te sem vállalod, nem is kapacitállak rá. Mindezt csak azért írom meg: ha elfásulsz a céltalan rohamozásokban, ha kiábrándulsz az antiszemita romantikából, ha csalódsz, véglegesen csalódsz a frázis-nacionalizmusban, tudd, hogy már van hova csatlakoznod...!”¹³

Végvárynak, mint utaltam rá, kihívásként szembe kellett néznie az 1930-as években megjelenő új, náci típusú szélsőjobboldali

¹² NYIKOS Gyula: A magyar deákság egységéért. *Szegedi Híd*, 1942. június. 7–9.

¹³ UJHELYI Szilárd: Levelek egy egyetemistához. *Tovább*, 1938. március. 8–9.

pártokkal, ideológiákkal is.¹⁴ Az égető problémát a fővezérség kezdetben az egyes erőcsoportok összekészítésében látta. A kiöregedő (25 és 35 életévük közötti) „ifjúsági vezérek” (Kristó Nagy István néhány évvel később ezek érdekszövetségét a maffiához hasonlította),¹⁵ korábbi – úgynevezett „burschenschaftos” – felfogásukból nem engedtek. Az új, nemzetiszocialista szélsőjobboldal prominensei között számos turulistát ismerünk (Kémeri Nagy Imre, Kemény Zoltán, Radó Endre, Salló János, Oláh György, Zsabka Kálmán és mások).¹⁶ Az általuk fémjelzett Turul-csoportok teljes őrsegváltást, a zsidósággal szembeni jóval radikálisabb megoldást akartak, ráadásul erős németellenes élel. Nem véletlenül jegyezte fel már 1936 őszén egy rendőrségi jelentés: „Egyetemi hallgatók – főleg Turulisták – gyakran keresik fel a nemzetiszocialista szerveket azzal, hogy zsidóellenes akciókra készülnek és érdeklődnek, hogy számíthatnak-e a párt részéről támogatásra.”¹⁷ A Szálasi-párt egyik ifjúsági vezetője, Nagy Kardos Ernő emlékezete szerint: „A pártba a Turul Szövetségen keresztül jutottam be. A Turul Szövetségbe[n] kerültem össze a nemzeti szocialista párttagokkal, akik közben a pártba is beléptettek.”¹⁸ Az ehhez hasonló nem ritka, háttérben megbújó, jobbára helyi szervezkedéseket sem a belügyminisztérium, sem a Nemzeti Egység Pártja nem nézte jó szemmel, s csakhamar a Turul követőaborain is rendre kiéleződtek az ellentétek. Bár nézeteikkel nem egy vonatkozásban természetesen Végváry is egyetértett, döntenie kellett:

¹⁴ PAKSA Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: ROMSICS Ignác: i.m. 275–304.

¹⁵ KRISTÓ NAGY István: A Turul körül. *Szegedi Híd*, 1941. december. 6.

¹⁶ Érdekesség gyanánt érdemes megemlíteni e csoportból két személyt. A harcos fajvédő, rongyosgárda-tag, a Turul Szépműves Céh vezetőjeként hírhedt Zsabka Kálmánt (1897–?), aki ugyanakkor 1944–45-ben a pesti gettó lakóinak védőjeként is nevet szerzett, 1946–1948-ban pedig államellenes szervezkedésért állt megfigyelés alatt. ÁBTL 3. 1. 9. V-55765 Zsabka Kálmán.; ÁBTL 3. 2. 5. O-7763 Zsabka Kálmán.; Antalóczi Sándor (1915–1983) pedig Ambrus követőjeként, megrögzött antiszemita ként ténykedett, 1938-ban rövid ideig a Nyilaskeresztes Párt tagja volt. Később az 1956-os forradalomban a Corvin közben szerzett hősi érdemeket. ÁBTL 3. 1. 5. O-14849/6/56 Antalóczy Sándor. 1-3.; ÁBTL 3. 1. 9. V-93910 Antalóczi Sándor.; ÁBTL 3. 1. 9. V-46367 Antalóczi Sándor.; ÁBTL 3. 1. 5. O-14849/6/56 Antalóczy Sándor.

¹⁷ MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítők.1. d. 4. ő. e. 168–169.

¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14967/263. Nagy Kardos Ernő, 13.

a Turul Szövetséget radikális jobboldali irányba kormányozza, vagy kormánytámogató-jobboldali vonalon halad. Végváry a sikeresebbnek ítélt utóbbi utat választotta. Radikális lépésként 1936-ban kizárta a nyilasokat a diákszervezetből, majd pedig tüntetést szervezett a már elhunyt pángermán Bleyer Jakab egyetemi tanár emlékének felelevenítése ellen.¹⁹ A kemény intézkedések közé sorolható, hogy 1937-ben korábbi hívét, a nemzetiszocialistákkal lepaktált Salló Jánost²⁰ kizárta a Turulból.²¹ Ezekkel a lépéseivel a bajtársi egyesület nácibarát köreit azonban nem tudta elhallgattatni, de nem volt képes a népiesekkel szemben továbbra sem hatékonyan fellépni. A Turul szélsőjobb csoportjainak többsége ez említettek ellenére fenntartásokkal, de megmaradt Végváry támogatójának, mert a vele való együttműködéstől remélték az általuk „népfront-politikát” folytató, a korábbiakkal szakítani akaró, jobbra az aktív egyetemistákból állók erejét megtörni.

Az 1937. november 11. és 24. közötti soproni országos követ-táboron a Turul Szövetség tagsága az említett törésvonal mentén csaknem kettészakadt. Végvárynak nem csekély személyes ráhatással – egyes források szerint erőszakkal – ismét sikerült meghosszabbítania hatalmát. Ekkor lett országos kulturális vezér Básthly Béla, országos jogi vezér Kalotás Antal, országos gazdasági és diákszociális irányító Dérczy Ferenc, Bolla Pál szervezési vezető, és országos sajtóvezér Ambrus József – mind Végváryhoz hű személyek –, továbbá a vele csakhamar szembeforduló Szabó Gyula országos propagandavezér²². Sopronban egyebek mellett elhatározták: idegen nevű egyén többé nem viselhet tisztséget; valamint mozgalmi részleg (tehát az egyetemhez nem kötődő tár-

¹⁹ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 3. t. 64–67.

²⁰ Salló János ügyvéd korábban Végváry híveként a *Bajtárs* szerkesztője, egyúttal az országos sajtó- és propaganda-ügyszóztály vezetője volt, de 1931-től az egyetemi munkatáborok szervezőjeként is nevet szerzett magának. Salló még kizárása előtt, 1936-ban Rajniss Ferencsel alapította meg a Nemzeti Frontot. Szerepére elsősorban lásd PAKSA Rudolf: i. m. 291., 297., 300.; SZÉCSÉNYI András: Egyetemi és főiskolai munkatáborok Magyarországon 1935–1939. In: ERDŐDY Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. ELTE, Budapest, 2011. 153.; SZÉCSÉNYI András: Egyetemi munkaszolgálat Magyarországon a Horthy-korszakban. *Történeti Muzológiai Szemle*, 2011. 53–72.

²¹ BFL B 3701/1950. V–88720. Végváry József népbíróági pere(i), 13.

²² MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítők. 1. d. 5. 6. e. 211.

sadalmi csoportok számára a közelmúltban alakított törzsek) alakuljon a kerületi rendszeren belül, mégis elkülönülve az addigi egyetemi egyesületektől. Ahogy Hódy András hódmezővásárhelyi Turul-vezér a tisztújító nagygyűlésen megállapította: „A Turul azonban [immár] nem csupán egyetemi alakulat, hanem az új, szociális Magyarország kiépítéséért harcoló egyesület, amelynek tagja lehet mindenki, aki a szociális igazságon felépülő egysíkú magyar társadalom kiépítéséért akar küzdeni. Hogy azt a szervezeti formában is kifejezésre juttassuk, kettéosztottuk a Turult.”²³ Jóllehet a kettéválás erősen túlzó kijelentés, a pécsi kerület röplapja szerint itt már „az életképtelenség hullafoltjai kezdtek feltűnedezni”, amit – már ekkor konkrétan megfogalmazódott a gondolat – csupán az egyetemi, illetve a mozgalmi törzsek és egyesületek végleges kettéválasztásával lehetett volna eltüntetni.²⁴ A budapesti orvoskari Csaba Bajtársi Egyesületben már 1938 februárjában felvetődött a Turul szétbontása, mégpedig fakultatív, mozgalmi és politikai csoportokra – Sánta Gábor alvezér tervét végül a felsőbb fórumokon megbuktatták.²⁵ Az 1933-tól létesített mozgalmi törzsek egyetemen kívüli rétege egyébként kiváltotta nemcsak a tanári kar ellenszenvét (mivel ezeket nem lehetett ellenőrizni), de más diákegyesületek is nemtetszéssel fogadták. „Azt, hogy a Turul Mozgalom iparosokat is befogad tagjai közé, nem szemrehányásképpen említjük, mert azon csak örülnünk szabad, hogy az iparos és munkás ifjúságot is megnyerik a keresztény nemzeti eszmék számára, hanem tesszük ezt csak azért, hogy rámutassunk arra, hogy a Turul mozgalom ezzel lemondott egyetemi és főiskolai jellegéről.”²⁶ – olvasható a Foederatio Emericana értekezésének a budapesti tudományegyetem Bölcsészeti Karának dékánjához 1937-ben írott helyiségigénylési kérelmében.

Általánosságban a már említett tagegyesületi elszűrőkülés az 1930-as évek végére tetőzött. A szakadás a Buda Bajtársi

²³ [sz. n.]: Ketté osztotta a Turul Szövetséget a soproni követtábor. *Vásárhelyi Ifjúság*, 1937. november 22. 2.

²⁴ *Turul Követtábori Újság. A Turul Szövetség Pécsi kerületének röpirata.* 3–4.

²⁵ MOL P 1364 Turul Szövetség, 2. d. 21. t. Csaba B. E. Fővárosi BT. 13–14.

²⁶ Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára (a továbbiakban: ELTEL) 8/b. PPTE Bölcsészettudományi Kar, Dékáni Hivatal iratai. Emericana helyiség iránti kérelme, 1937–38/1493. 1.

Egyesületben állt be legkorábban, 1934-1936 között, és súlyos belső feszültségekhez vezetett, amelynek egyik következménye lett – a tendenciára már utaltunk – az egyesület működésének csaknem elhalása.²⁷ Ugyanez még inkább elmondható a vidéki egyesületekről, ezek közül több kerület az 1930-1940-es évek fordulóján csak vegetált. A helyzetet megelégtelve számos egyesület és törzset a belügyminiszter 1942/1943 folyamán jórészt feloszlattott, így a Turul Szövetség pécsi kerülete tagegyesületeinek több mint felét²⁸ Annyi bizonyos: számos cikk kifejezte, hogy a Turul Szövetség tagságának zöme – így vagy úgy – változást akart.²⁹

A „Turul-ellenzék” teret nyer

Az 1939-es békéscsabai országos követtábor és hatása

Magyarországnak a második világháborúba lépésével a bajtársi eszme részben elszürkült, részben viszont ki is bővült: előtérbe került mindenekelőtt a „bolsevizmus elleni harc”, a német-magyar szövetség propagandája, és az új szélsőjobb előretörésével az 1919/1921-hez és az 1928/1929-es tanévhez hasonlóan újfent lábra kapott, dominánssá lett a zsidóellenes propaganda. Ez a lassú váltás tulajdonképpen Ambrus Józsefnek, az 1939. január 19–21. között megtartott XIX. békéscsabai követtáborán megválasztott sajtóvezérnek, egykori pécsi kerületi vezetőnek a munkásságában került előtérbe. (Az Imrédy-ellenlábás, korrupcióval vádolt Végváry József nem sokkal korábban lemondott és kilépett a Turulból.)³⁰ Békéscsabán a korábbinál jóval durvábban csaptak össze a főleg szélsőjobboldali eszméket hordozó végzettek jelöltjei, illetve a változást, demokratizálódást és a kiüresedő bajtársi

²⁷ HAVASSY Baján (szerk.): *A Turul szövetség Buda Bajtársi Egyesülete Évkönyve 1943–1944*. Turul Szövetség Buda Bajtársi Egyesület, Budapest, 1944. 9–15.

²⁸ Baranya Megyei Levéltár (a továbbiakban: BaML) IV. 1428/302. sz. Turul Szövetség pécsi kerület egyesületeinek iratai, BaML IV 1428/52. sz. Turul Szövetség felsőkereskedelmi iskolát végzettek Bercsényi Bajtársi Egyesülete

²⁹ NATKÓ Gyula: *Milyen fővezért várunk? Bajtárs*, 1938. november. 3.

³⁰ SZÉCSÉNYI András: Végváry József pályája. I. m. 21–26. A békéscsabai követtábort követő egyetemi-ifjúsági események tömör, ugyanakkor fontos részletekre kitérő összegzése: LADÁNYI Andor: *Egyetemi ifjúsági szervezetek a Horthy-korszakban. Vázlatos áttekintés*. *Educatio*, 1995/2. 279–283.

életet népi szellemiséggel megtölteni igyekvő, elsősorban a (bár fontos megjegyezni, természetesen nem kizárólag) húszas éveik első felében járó, még beiratkozott egyetemi hallgatók. „Elégszer láthattuk a békéscsabai követtáboron is, hogy a bajtársiasságnak a Turul-munkának legszebb virágai nem a pesti aszfalton fakadtak.” – volt olvasható a debreceni kerület nagyhatalmú lapjában.³¹

A követtáboron az előbbi csoportnak két „erős embere” akadt. Ambrus fő ellenfele a nyilaskeresztes párttagsággal rendelkező Szabó Gyula volt,³² ellene Ambrus csak hajszál híján szerzett többséget. Mellettük a „népi ellenzék” arca, ifj. Fitos Vilmos³³ már itt „letette névjegyt”. Az új fővezér következképpen reálisan látta, hogy kompromisszumra kell törekednie, ha hatalmát meg akarja tartani a későbbiekben. Beleegyezett, hogy a népiek megkapjanak egy-egy fontos pozíciót (így került irányítása alatt országos kulturális vezéri posztra Fitos). Rövid időre úgy tetszett, a kényszerű kompromisszum sikeres lesz. Újszerű munka indult meg a tag-egyesületekben, részben a fővezérség egyes csoportjainak akarata ellenére: 84 irodalmi és zenei estet szerveztek meg 1939 januárja és 1941 decembere között. „Lendületes, szép korszak volt.”³⁴

³¹ [sz. n.], [c. n.]. *Új Vetés*, 1939. március. 5–6.

³² MOL P 1364 Turul Szövetség. 2. d. 21. t. Csaba B. E. Fővárosi BT. 55. és ÁBTL 4. 1. A-550. Turul Szövetség. 18.

³³ A vitatott életpályájú – erősen köpönyegforgató és érdekorientált – ifj. Fitos Vilmos (1913–2000) történelem-latin szakos tanárként indult. Népi szemlélete jól megfért a szélsőjobbal is, 1938 márciusától a Matolcsy Mátyás nyilas képviselő által főszerkesztett erősen zsidóellenes, igaz, a népi irányzathoz (is) sorolt *Magyar Élet* felelős szerkesztője volt (1939-től egyedül szerkesztette a lapot), a Magyar Közösség tagja. 1943-tól részt vett az ellenállásban, tagja volt a Magyar Közösségnek. 1949-től államvédelmi ügynök volt, aki még az 1989-es rendszerváltozást követően is jelentéseket írt barátairól, ismerőseiről. Fitos népbíróvási perére, benne a Magyar Közösségben betöltött szerepére lásd Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), XXV. 1. Budapesti Népbírószág büntetőperes iratok. 1947. év. 547. d., 1837 I., 548. d., 1837 II., 549. d., 1837 III., 550. d., 1837 IV., 551. d., 1837 V. Továbbá: Fitos Vilmos: A népi mozgalom teljessége In: SIPOS Levente–TÓTH Pál Péter (szerk.): *A Népi mozgalom és a magyar társadalom*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 162–172.; PAPP István: „...Én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam.” Egy középosztálybeli életút a század viharaiiban: Fitos Vilmos (1913–2000). *Hítel*, 2006/6. 72–77.; <http://m-mk.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=729725&> (letöltés: 2011. július 5.) Legújabbban: KEREPESZKI Róbert–SZÉCSÉNYI ANDRÁS: i. m. 8–15.

³⁴ MAGYAR Pál: Válság a Turul Szövetségben. *Fiatalok*, 1941. december. 1–2.

A vezetés kezdetben kísérletet tett az érdeellentétek rendezésére, egyes esetekben maga is azonosulni látszott a „népies” rendezvényekkel, de a kettősség és a belső harc a tagegyesületek és a fővezérség szintjén továbbra is megmaradt.³⁵ Bár Ambrus és köre maga is átvette a népiek frazeológiáját, és részben követte is őket, egyre inkább visszatért a régi kerékvágásba. Ez sokakban csalódást okozott, tovább erősítve az egyesületi zűllést. Mindennek jellegzetes példaként említhető, hogy amikor a jeles népzene kutató és tiszteletbeli dominus Pálóczy Horváth Lajos kifogásolta a turulista Oláh György és Rajniss Ferenc *Nemzetőr*-ben megjelent zsidóellenes cikkeit, Ambrus közleményben védte meg őket; amikor viszont Kodolányi Jánost a nyilasok támadták *Földindulás* című könyve okán, őt nem védte meg senki.

Ambrus tehát görcsösen – hol a kiegyezést sürgetve, hol az ellenfeleivel a kemény kéz politikáját megvalósítva – próbálta elsimítani a feszültségeket, csillapítani a kavargó, hatalmassá duzzadt tömegszervezet centripetális erejét. Ezért alapította és szerkesztette a *Nemzetört*,³⁶ amely helyet adott fiatal és idős tagoknak egyaránt, ellenben a szövetség népi és a baloldallal utakat kereső tagjai mindegyre csökkenő számban jutottak benne szóhoz.³⁷ Ambrus elődjeihez képest számos ponton szigorított a tagság kötelezettségein is, ami tovább élezte a feszültségeket,³⁸ a renitensnek mutakozó kisebb egyesületeket pedig egyenesen elhallgattatta. Már 1939. március 20-i parancsában a fővezér megtiltotta a tagegyesületek számára, hogy pártokkal hivatalosan érintkezzenek; megtiltotta, hogy a Turul ügyeiben a fővezérségen kívül más nyilatkozzon, és általánosságban és a fővezérség egyes ügyosztályai előzetes jóváhagyása nélkül ezentúl nem történhe-

³⁵ MOL K 636 897. d., 60. t. Egyesületi iratok 1937-1941. 27675. sz. 53-54.

³⁶ A *Nemzetör* első száma 1939. július 31-én jelent meg, hetilapként 1944. október 19-ig létezett. Felelős szerkesztője Ambrus József, főszerkesztője Kodolányi János volt, s ekkor gyakorta közölt a népiekkel, a „Turul-ellenzékekkel” kapcsolatos támogató cikkeket is. 1940. október 14-től Jaross Andor foglalta el a helyét és innentől foga a hetilap a Magyar Élet Pártja igen radikális szócsovéként funkcionált.

³⁷ Az orgánum 1939. július 31-én, Petöfi halálának évfordulóján indult.

³⁸ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezéri parancsok 1939-1944. 1-35.

tett semmi.³⁹ A későbbi utasítások ezen is túlmentek. Egyebek mellett 1940. január 18-án fegyelmi eljárás terhe mellett kötelezővé tették, hogy a kerületi vezérek és alvezérek rendszeresen látogassák az egyesületeket,⁴⁰ február 1-jétől csak a fővezérség által előzetesen engedélyezett rendezvényeket tarthatták vidéken is.⁴¹ Ambrus József fővezér elődjéhez, Végváry Józsefhez képest is ki-rekesztőbb, és a németbarát irányzathoz közelebb álló vezető volt. Az általa 1939-ig szerkesztett pécsi *Nemzetvédő* lapban publikált cikkei jól mutatják mindezt: „Jól jegyezze meg magának minden magyar, hogy aki az ellenségnek fegyvert, azaz pénzt ad, saját fajtáját árulja el. Magyar ember csak magyart támogasson! Soha egy fillérjét ne vigye idegenhez! Aki erre nem képes, az nem érdemli meg a magyar feltámadást.” – olvasható egy helyütt.⁴²

Fitos Vilmos, a szövetség kulturális ügyosztályának vezetője volt az újítások egyik kezdeményezője. Fitos ugyanis mint vezető és a „magyar faj” tisztaságát és Kárpát-medencei primátusát hirdető személy természetesen szoros és baráti kapcsolatokat ápolt a „régiekkel”, a fajvédő fővezértársakkal, ugyanakkor elkötelezetten népi szemléletű volt, és ennek nyomán rendelkezett baloldali és demokrata kapcsolati tőkével is. Egyik közeli beosztottja később így vallott a Turulról: „A Turulnak a legutóbbi évekig nem volt pozitív programja. Antiszemitizmus, ill. antijudaizmus és ebből következően antiliberalizmus – antikapitalizmus, valamint antibolsevizmus; a 48-as örökség: antilegitimizmus, ill. antihabsburgianizmus és a revízió gondolata volt minden, mi a Turul szervezeteit és bajtársi tömegeit összekapcsolta. Az általa vezetett ügyosztály számos népi jellegű programmal gazdagította és egyben oldotta a szélsőjobboldali gondolatokat: faluszemináriumok, népies témákkal operáló hangversenyek, »kultúrmegegyeztetések«, nép- és tájértéktörténeti kiadványok, falukutatói diákpályázatok, falukutatók, a legnevesebb népi írók elő-

³⁹ MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai 1939–1944. 1–3.

⁴⁰ MOL P 1364. Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai 1939–1944. 4.

⁴¹ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai 1939–1944. 7.

⁴² AMBRUS József: Magyar ember csak magyart támogasson. *Nemzetvédő*, 1939. szeptember. [sz. n.]

adásai bizonyítják mindezt. Sőt, a tagegyesületekben úgyszintén teret nyertek az efféle ideák és tettek.

Pedig egységes, minden részletében kidolgozott szellemiség és program nélkül nincs építőmozgalom. Még a Fővezérség tagjai sem képviseltek soha egységes ideológiát. És mennyire távol állottak egymástól az egyes kerületek, tagegyesületek. A frázisos magyarkodás lehetetlenné tette legégetőbb problémáink őszinte megvitatását. És a legszörnyűbb szellemtelenség és dilettantizmus évről-évre kiszelektálta a Turulból a magyarság fiatal építőszellemét.⁴³ Fitos és csoportja, amint a későbbi emlékezések is alátámasztják, kezdettől fogva egyre erősödött és maga mellé tudta állítani a Turul Szövetség tagságának jelentékeny részét. (Sajnos nem számszerűsíthető, de véleményem szerint ez több mint a felét, az aktív, egyetemista tagságnak pedig a kétharmadát jelentette.)⁴⁴

Fitos kulturális vezérségének témánk szempontjából néhány jelentős mozzanatát érdemes megemlíteni. Fitos Vilmos már 1938-ban megalakította a budapesti Árpád Bajtársi Egyesületben a parasztdiákok munkaközösségét, s ő irányította őket Györffy István szemináriumába. A többi karokon is szervezkedni kezdtek a parasztdiákok, és együttesen megalapították a Turul Szövetség Bolyai Kollégiumát Boros Lajos vezetésével, aki egyébként Turul alvezére volt, majd a Kollégium első igazgatója lett.⁴⁵ E felbecsülhetetlen jelentőségű tett természetesen nem maradt visszhang nélkül. Összefogta és kiteljesítette a Turul Szövetségben az elmúlt években szórványosan elkezdődött amatőr falukutató munkát, amelynek hatására a tagegyesületekben sorra létesültek faluszemináriumok, falukutató táborok, a parasztság sorskérdéseivel fajvédő alapon foglalkozó rendezvények, ankétok stb.⁴⁶ (Az eredményekről tanúskodó csekély fennmaradt dokumentum becses darabjait képezik az 1939 őszén meghirdetett néprajzi pályázatra született, a debreceni Református Kollégium diákjai által összeál-

⁴³ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 14. t. Előadások szövegei és egyéb kéziratok. 61.

⁴⁴ ÁBTL 3. 2. 4. K 629, Jászai Lajos. 14–16.

⁴⁵ PAPP István: *A népi kollégiumi mozgalom*. I. m. 123–177.

⁴⁶ SZÉCSÉNYI András: *A Turul Szövetség akciói*. I. m. 192–193.

lított pályaművek.)⁴⁷ Évtizedekkel később plasztikusan világított rá minderre a szintén turulista Gyenes Antal: „Ma már furcsán hangzik, ha azt mondja az ember, hogy a Bolyai-kollégium a Turul Szövetség anyagi támogatásával jött létre...Utólag sokan így osztályoznak: ez fehér volt, ez meg fekete. Pedig a fehérnek is, a feketének is vannak árnyalatai. A Turul országos vezetői hivatásos öregdiákok voltak, a rendszer hűséges szolgálói, de tagjai között éppen a harmincas évek végén, a negyvenes évek legelején erjedés indult meg. A falukutatók, a népi írók hatására.”⁴⁸ Ekkoriban terjedt el közöttük önmeghatározásként – Németh Lászlótól kölcsönözve – a „mélymagyar” kifejezés, szemben a régiek „hígmagyarságával”. A mondottakat találóan fejezte ki a *Magyar Út* egyik cikke: a zsidóverésekben és irredenta tüntetésekből kimerülő bajtársi étellel nem tudnak azonosulni, „semmi közösségünk burschenschaftos, tányérsapkás, gumibotos szellemükkel”, hanem közeledtek „a népi magyarság eszméihez, s befogadta soraiba a mélymagyarság legnagyobb szellemi képviselőit”.⁴⁹ Illusztristnak mondhatók a helyi csoportok népies próbálkozásai; néhány évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna, hogy a zsidókérdés háttérbe szorításával például Áchim L. András vagy Szántó Kovács János életéről, netán *Parasztábrázolás az utolsó negyedszázad magyar regényében (1914–1939)* címmel tűzzenek ki pályázatot.⁵⁰ Ekkoriban a budapesti Árpád Bajtársi Egyesület akcióihoz hasonló tevékenység széles körben kibontakozott.

Az említett sikerek dacára Fitos megegyezést keresett a nyilas orientációjú bajtársi csoportokkal, így például az idősebb alapító fajvédőkkel. Törös Sándor, Szabó Gyula is némely esetben exponálta magát a kulturális vezér rendezvényein.⁵¹ E próbálkozások azonban hosszú távú eredményekre nem vezettek.

⁴⁷ Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma (a továbbiakban: NM EA), Kézirattár. 45–80. sz.

⁴⁸ SIPOS Gyula: *Akkor voltunk fiatalok... Emlékezés Györffy-kollégistákra*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981. 13.

⁴⁹ [sz. n.], [c.n.]: *Magyar Út*, 1940. december 5. 2. A „mélymagyarság” értelmezésére lásd továbbá: DR. SIPOS Ferenc: *Kérdés A Turulhoz. Magyar Út*, 1941. január 9. 2.; IFJ. FITOS Vilmos: *A Turul válaszol. Magyar Út*, 1941. január 16. 4.

⁵⁰ PPTE Hittudományi Kar, Könyvtár és Levéltár, 1/b. Dékáni Hivatal iratai, 63. d. /1939-40/396. 1

⁵¹ MOL P 1364 Turul Szövetség. 3. doboz 22. t. Körösfői BE. 3. kötet. 38.

Fitos Vilmos köréhez fűződik végül az az ideológiai vezérfonal, amely kísérletet tett egységbe forrasztani a fajvédő és népi irányvonalat. A Németh László Debreceni Kátéjának hatására íródott *Magyar Káté* címet viselő könyv szerzője – Fitos kétes értékű visszaemlékezése szerint – Kodolányi volt. Az ellentmondásokkal terhelt művet erős német- és zsidóellenesség, markáns nacionalista szemlélet jellemezte, ugyanakkor a Turulban újszerű szabadságfogalom egyaránt helyet kapott, csakúgy mint a „magyarság Monroe-elve”, azaz: „Magyarország a magyaroké”.⁵² A *Magyar Káté* – amelynek bevezetőjét maga Fitos írta – megjelenését követően többirányú bírálatban részesült.⁵³ Ehhez fogható – kerületi kiadásban publikált – összegző-irányadó munka volt a célt és eszmei tartalmakat összebékíteni akaró, alapvetően mégis a szélsőjobb hangokat erősítő *A mi utunk* című könyv.⁵⁴

Végül érdemes megemlíteni, hogy megerősítették (az egyébként már létező) s kommunikációjukban kulcsszerepet játszó sajtót, amelynek központi orgánumává a *Magyar Élet* és a *Magyar Út* folyóiratok nőttek ki.⁵⁵ Ezek a lapok nem voltak hivatalosan a Turul orgánumai és sokszor szembehelyezkedtek az Ambrus befolyása alatt álló *Bajtárssal* is.⁵⁶ Ugyanez a megállapítás igaz a könyvkiadói tevékenységre is. A Királyi Pál utca 12. szám alatt székelő Turul Szövetség Könyv- és Lapterjesztő Rt. és a *Magyar Élet* Kiadó ontották magukból a népi irodalmat, Kerék Mihály, Kodolányi János, Sinka István és mások – bizonyos esetekben néprajzi-tudományos érdeklődésre is számot tartó – munkáit.⁵⁷ Egyes kiad-

⁵² HARZA László: *Magyar Káté. Magyar Út*, 1941. november 27. 3.

⁵³ A *Magyar Káté* értelmezésére lásd KEREPESZKI Róbert–SZÉCSÉNYI András: i. m. 18. valamint: [sz. n.]: *A Turul [sic!] válaszol a Magyar Kátét ért támadásokra. Magyar Élet*, 1942. január. 16.

⁵⁴ ERDÉLYI Ernő (őa.): *A mi utunk. A Turul Szövetség története, útja, célkitűzései. A Turul Szövetség Pécsi Kerületének kiadása*, Pécs, 1940.

⁵⁵ A *Magyar Élet* 1936. október 1-jén indult és 1944 októberében tiltották be. Hetente, később havonta megjelenő folyóirat, a „népi ellenzék” legjelentősebb szócsöve a kezdeti *Nemzetőr* mellett. Felelős szerkesztője Csuray Károly, majd Magyar Bálint, 1938 májusa és 1944 februárja között Fitos Vilmos, főszerkesztője 1938 decembere után Matolcsy Mátyás voltak. A lap szerkesztői 1941-ben Fitos Vilmos és Gombos Gyula.

⁵⁶ KEREPESZKI Róbert: Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban. *Magyar Könyvszemle*, 2009/4. 456–475.

⁵⁷ NM EA Irattár, 29/1942

ványok, jelesül a Népkutatási Füzetekben publikált Csűry Bálint: *A népnyelvi bűvárlat módszere* a fent említetthez hasonló néprajzi vizsgálatokon alapult.⁵⁸ E kiadó publikációs sikereit sajátjának könyvelte el. Ambrus programadó beszéde szerint: „A mi munkánk a magyar lelkek mélyéből feltörő szellemi forradalom, mely visszaköveteli a magyar faj számára a vezetést, az uralmat, az élet erejét saját hazájában. A magyarság ősi lelke lázad ma minden idegen behatás, idegen béklyó és idegen iga ellen, mert csodálatos értékek rejtőznek a magyar fajtában, melyek nem tűnnek szolgálókat, nem bírják el az idegen lélek uralmát. Ez a harc [ezen] áll, aki magyar, annak ezen könyvsorozaton keresztül is küldjük a győzelem ígérését.”⁵⁹

Fordulat és szakadás között

Az 1941-es debreceni országos követtábor és következményei (1941–1943)

A debreceni követtábor több szempontból is kulcsfontosságúnak bizonyult a későbbiek tekintetében. A legfelsőbb törvényhozói gyűlést a fővezérség már eleve december 18. és 21. közé helyezte, amikor a követeknek kijelölt ellenzékiek a vizsgaidőszak kelles közepén nehezen tudtak megjelenni; ez a körülmény Ambrusék malmára hajtotta a vizet, hiszen támogatóik többsége (mint többször utaltam rá) nem egyetemista volt, hanem mozgalmi törzstag, vagy oklevelet szerzett személy.

A népi tábor hosszú évek után ütőképes, kellő tapasztalattal, kapcsolatokkal és a szövetségén kívül is ismert és széles körű támogatással bíró jelöltet állított szembe – Fitos Vilmos személyében – a németbarát, „hagyományos”, és jobbára a már végzett, tehát nem egyetemista korosztályra támaszkodó Ambrus Józseffel, valamint Kalotás Antal és Lendvay Béla országos vezérekkel. Ambrus fő patrónusai Oláh György és Rajniss Ferenc dominusok voltak. Az Arany Bika Szálló dísztermében megtartott tanácskozáson, a korabeli lapok többségének egyöntetű vélemény-

⁵⁸ [sz. n.]: *Bajtárs*, 1936. december 19. 4.

⁵⁹ ÁBTL 3. 1. 5. O-11803/4 Ellenállók, 259.

nye szerint választási nyomásgyakorlással, illetve család révén 492:368 arányban ismét – immáron negyedik alkalommal – Ambrus győzött.⁶⁰ Az újabb kudarcot az ekkorra már igen erős külső támogatottsággal is bíró, számottevő ellenzék nem tudta elviselni. Kodolányi János azonnal kilépett a szövetségből (őt még az 1939. tavaszi kassai országos követtáboron választották tiszteletbeli dominussá Szabó Lőrinc, Erdélyi József, Sinka István és Komjáthy Aladár társaságában), és így tett Pálóczi Horváth Lajos is.⁶¹ Példájukat a következő hónapokban több százan követték, s ettől az aktustól fogva a Turul és kapcsolódó médiahálózata folyamatos polémiát, olykor durva vitát folytatott velük a nagymúltú szövetség mibenlétéről és jövőjéről.

Még súlyosabbnak értékelhető az, amire korábban nem volt példa: a Turul Szövetség két emblematikus tagegyesülete, a budapesti orvoskari Csaba Bajtársi Egyesülete és a budapesti állatorvostan-hallgatók Lehel Bajtársi Egyesülete kivált a szövetségből.⁶² Az indokok azonosak a már többször leírtakkal: az öregek, maradiak támogatása, Ambrus erőszakja a debreceni követtáboron

⁶⁰ MAGYAR Pál: Válság a Turul Szövetségben. *Fiatalok*, 1941. december. 1–2. A nyomásgyakorlást fokozta, hogy a fővezérség meghívta v. Endre László Pest megyei alispán, gödöllői főszolgabíró. Lásd [sz. n.]: Negyedszerre is Ambrus Józsefet választották meg a Turul Szövetség fővezérévé. *Nemzetőr*, 1941. december 22. 3.

⁶¹ MAGYAR Pál: Válság a Turul Szövetségben. *Fiatalok*, 1941. december. 1–2.

⁶² M. P. [Magyar Pál]: a Csaba B. E. törzsfői tábora egyhangúlag elhatározta a kilépést a Turulból. *Fiatalok*, 1942. január. 6. A Lehel kilépését az egyesület lapja utóbb keserűen magyarázta: „Megdöbbenő, hogy mennyire konokul és aljas módon iparkodnak minden mozgalmat elfojtani éppen Magyarországon, ami igaz magyar tartalmat jelent. Az ifjúság lelkes munkáját – ha már másképpen nem sikerül – azzal akarták elbuktatni, hogy a szélső baloldalinak [sic!], kommunizának stb. igyekeztek feltüntetni. Szomorú ez a tény, és sajnos a hivatalos vezetők között is van olyan, aki a ferde beállítást igaznak minősíti. Ennek a vádnak köszönhetjük a lillafüredi találkozási alkalmat, ahol az ifjúság hivatalos vezetői és a kormányférfiak kellemes tanulságot vonhattak le. A kormányférfiak láthatták az őszintén megnyilatkozó fiatalságban a dolgozniakarást [sic!] és felelősségérzetet, láthatták, hogy a fajszeretet élménye sokkal mélyebb lelkükben, minthogy a baloldaliság vádját el tudnák hordozni. Az ifjúság pedig tapasztalhatta, hogy a kormány nem a sötétből és különböző érdekekből hajtott suttogásoknak ad hitelt, és azokon keresztül bírálja a helyzetet, hanem ugyanarra az álláspontra helyezkedett, mint amin az ifjúság áll: a közvetlen megismerés mindennél számottevőbb. Az ifjúság nagy összefogása sem juthatott volna el idáig, ha kicsinyességek miatt, a külső, jól értesült híreknek bedúlva [sic!] mindenki véleményt alkotott volna.” [sz. n.]: Lillafüredi tanulságok. *Lehel*, 1943. október. 5.

és a népiek, a fiatalok kiszorítása a hatalomból. A Csaba Bajtársi Egyesület esetében magyarázatként szerepelt, hogy a fővezér pártpolitikát folytat a *Nemzetőr* révén. Nehezményezték továbbá, hogy a reakciós fővezérség a jobboldali radikális orvosegyesület ezen lépését is „a baloldali-zsidó népfront” egyik lépéseként aposztrofálta szemben a valódi „népi jobboldallal”.⁶³ A Lehel kilépésében – legalábbis egy utólagos értékelés szerint – pedig az említetteken túlmenően közrejátszott az, hogy Ambrus József a neki nem tetsző egyesületek tevékenységét sorra felfüggesztette, és kilátásba helyezte a Lehel kizárását is; a kilépés ezt a procedúrát előzte meg.⁶⁴

Érdekességgként említhető, hogy a fővezérséget elítélő kritika hangzott el a jelen lévő – már idézett – Törös Sándor részéről is. A „legendás” zsidóverő diákvezér szerint is „mellébeszélő nyilatkozatokkal, rágalmakkal védekeznek a Debrecenben uralomra került öregek”.⁶⁵

Ez a lépéssorozat durva válaszreakcióra sarkallt, és kezdetét vette egy kisebb sajtóháború a felek között. Részét képezte ennek többek között az is, hogy a Fitos helyébe kulturális vezérnek kinevezett Erdélyi József költő⁶⁶ (a frissen megválasztott, egyetlen, kirkatba tett népi irányultságú kulturális országos vezér) tollából a következő kijelentés jelent meg a *Nemzetőr* egyik januári számában: „A Szövetség kioperálta magától önmagából, vezérkarából, fejéből a Fitos-féle nagyzási hóbort agydagánát.”⁶⁷ Ehhez a Csaba Bajtársi Egyesület törzsfői táborán a szöveg, a kifejezések és a csatározási módszer arcpirító furcsasága miatti általános derű közegette dr. Szánthó Elek vezér hozzászövegét: „Igen, a műtét sikerült, de

⁶³ AMBRUS József: Népi jobboldal. *Nemzetőr*, 1942. január 2. 5.

⁶⁴ [sz. n.]: A Turul fura urai. *Szegedi Híd*, 1942. december. 19. Igaz ugyan, hogy a fővezér a kiválást az országos követtábor engedélyének hiányában semmisnek tekintette. MOL K 636 1037. d. 60. t. Egyesületi anyagok 1942-1944. 65392 sz. 1.

⁶⁵ MAGYAR Pál: Mérlegen a Fővezérség... *Fiatalok*, 1942. január 6. 3-4.

⁶⁶ Erdélyi egyébként a leköszönt Fitost óvatosan „déli bábosnak” titulálta, s tervei között szerepelt az utóbb alig megvalósuló népi művészeti rendezvények, műsorok felvirágoztatása. Végül a lokális dilettantizmus és elképzelései megvalósulatlansága miatt 1943 februárjában mondott le. ERDÉLYI József: Munkaterv. *Nemzetőr*, 1942. január 23. 6.; ERDÉLYI József: Diósgyőr-Miskolc. *Magyar Út*, 1943. február 11. 3.

⁶⁷ [sz. n.], [c. n.]: *Nemzetőr*, 1942. január 9.

a beteg meghalt! [...] A megtörtént tényekből azonban mi is világosan látjuk, hogy az életben maradt felcserek asszisztencia jelenleg túlságosan is él – a turul rovására. Ezért lép ki a Csaba.”⁶⁸ A fővezérség ebben a vitában azzal érvelt, hogy továbbra is egyedül nekik van joguk az ifjúságot képviselni, mert az ellenzék valójában egy renitens gyülekezet, amelyet a liberális és szociáldemokrata körök („baloldali népfront”) pénzelnék.⁶⁹ Ennek dacára Hortobágyi Jenő, a *Nemzetőr* munkatársa az általuk egyébként zsidónak és liberálisnak tartott *8 Órai Újság*ban védte meg Ambrusékat.⁷⁰ Ezt a képtelen vádat megfeyjelték azzal, hogy a Debrecenben Fitosra szavazó 368 egyesületi küldöttet is népfrontbérencnek titulálták. „Pedig talán mégis van valami különbség a sörpárbajok, gaudi-umok, a ma már egyedül csak ebben a magyar szervezetben feltörő és most ismét uralomra jutott burschenschaft-szellem és a magyar népi szellem között, amely sehogy másképp nem gondoskodik [gondolkodik], csak és kizárólag magyarul.” – állították.⁷¹ A polémia végül a Turul szélsőjobboldala is bekapcsolódott. A Matolcsy Mátyás szerkesztette *Magyarság Útja* egyik cikkében a turulista nyilas Barabás Jenőt megszólaltatva Ambrust támadták azért, mert a *8 Órai Újságnak* nyilatkoztak („nyolcórési nyilatkozat”). Felemlítették azt is, hogy a fővezér volt az, aki Szabó Pál nyilas párttagot a Turul Szövetségből eltávolította, és igyekezett sűrűn lemondadni az imrédysta Rajniss és Matolcsy Mátyás Turulvár-beli előadásait, miközben a „szociáldemokrata” Kovács Imrét gyakorta szerepeltette.⁷²

Az elégedetlenkedő tagegyesületek mindegyre hangosabban követeltek változást. A budapesti Árpád Bajtársi Egyesület törzsfői táborának határozata a debreceni követtábort követően, 1942. október 18-án megállapította: „Az egyetemi Turul egyesületek az utóbbi hónapok folyamán nyíltan szembefordultak a fővezérséggel, amikor az egyetemi ifjúsági egyesületek korszerű átrendezésének kérdésében állást foglaltak. A Turul Szövetség ifjúsága

⁶⁸ M. P. [Magyar Pál]: a Csaba B. E. törzsfői tábora egyhangúlag elhatározta a kilépést a Turulból. I. m.

⁶⁹ AMBRUS József: Népi jobboldal. *Nemzetőr*, 1942. január 2. 3.

⁷⁰ HORTOBÁGYI Jenő: Háborúság a Turulban. *8 Órai Újság*, 1942. január 8. 4.

⁷¹ MAGYAR Pál: Mérlegen a Fővezérség...*Fiatalok*, 1942. január 6. 3–4.

⁷² [sz. n.]: A Turul Szövetség és a 8 Órai. *Magyarság Útja*, 1942. január 16. 4.

ugyanis átlátja azt, aminek meglátására ez a fővezérség – úgy látszik – képtelen, nevezetesen a Szövetség átalakításának szükségességét, a korszerű követelményeknek megfelelően. Tekintve, hogy a fővezérség ezután sem mondott le, hanem fegyelmi úton, egyes bajtársak elnémitásával próbálta az átrendezésnek elejét venni, nyíltan bebizonyította, hogy méltán vesztette el az ifjúság bizalmát, hisz fejlődni képtelen. Egy olyan helyzetet teremtett, mely a munka minden lehetőségét kizárta, ezzel véglegesen megindokolta az új fővezérség választásának szükségességét.”⁷³ A fővezérség a változások útjában állt, amit az 1942 őszére megjelent Turul-évkönyv is bizonyít. A kötet fajvédő, xenofób irányba való visszalépést mutat, szóba sem hozza a „korhatárproblémát”, s egyik (régről idézett) tétele szerint valaki a szövetség tagja csak akkor lehet, ha „bajtársi szempontból ellene kifogás nem esik és ha igazolja hogy családjában szülei, nagyszülei között zsidó nem volt és felesége sem az”.⁷⁴

Visszatérve a korábbi gondolatmenetre, a Turul fent említett problémái gyorsan terjedtek az egyetemisták hírcsatornáin. Ez a tény, de még inkább a debreceni botrány és a Csaba Bajtársi Egyesület kiválása országos feltűnést keltett. A Turul Szövetség gyengeségét csakhamar a régi rivális ifjúsági ernyőszervezet, a Magyar Egyetemisták és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (MEFHOSz) használta ki elsőként. E megállapításhoz rögvest hozzátehetjük, hogy a háború alatt a MEFHOSz igyekezett összegyűjteni azokat a demokratikus, de legalábbis az értelmiségi ifjak párbeszédére építő egyesületeket és személyeket, akik cselekvőleg képesek a társadalmi és politikai zsákutcából kiutat találni. Ösztönzésére addig soha nem látott összefogás valósult meg többek között annak elérésére, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) az egyetemi diákegyesületekben 30 évben szabályozza az aktív és passzív választójogot.⁷⁵ Az e célból készített, 1942 márciusában Hóman Bálinthoz eljuttatott memorandumot az Emericana, az immár önálló Csaba mellett, a MEFHOSz

⁷³ MOL P 1364 I. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1942. 28.

⁷⁴ ERDÉLYI Ernő (szerk.): *Turul Évkönyv 1942*. Pécs, Turul Szövetség Pécsi Kerületének Baranya bajtársi Egyesülete, 1942. 15.

⁷⁵ MAGYAR Pál: Megvalósul a diákegység! *Fiatalok*, 1942. március 15. 12.

összes tagegyesülete, a Katolikus Diákszövetség, a Protestáns Diákszövetség, a Felvidéki Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, a szegedi és kolozsvári egységszervezetek és számos kisebb vidéki kebelbeli diákegyesület, összességében tehát hozzávetőlegesen 100 szervezet írta alá.⁷⁶ A fenti memorandum aláíróihoz a következő hetekben további egyesületek csatlakoztak, és a dokumentumot a miniszterelnökhöz és a belügyminiszterhez is eljuttatták. A kormánynak – látva a mozgalommá szerveződő kampánysorozatot – tudomásul kellett vennie annak létjogosultságát, s a résztvevők ígéretet kaptak a kormányzattól, hogy a köz-eljövőben reformtervben fognak változásokat eszközölni.

Az ellenforradalmi korszak második felében egyebek mellett ez a más diákegyesületekben is jelen lévő körülmény sarkallta a szervezetek felett álló egységmozgalom megindítására a reformot akaró fiatalokat.⁷⁷ Így alakult meg két nagy vidéki egyetemi városban 1941 folyamán a Szegedi Egyetemi Ifjúság (SZEI), illetve a Kolozsvári Magyar Diákok Szövetsége (KMDSz),⁷⁸ s hozzájuk csatlakozott az 1942. október 24-én alakult Debreceni Egyetemi Ifjúság (DEI) is. A sort a Pécsi Egyetemi Ifjúságnak (PEI) 1943. január 17-én létesült, összefogó szervezete egészítette ki. Az egységmozgalom a Turulban számos konfrontációs csatornát nyitott meg.⁷⁹ A bajtársi egyesületektől merőben eltérő módon úgynevezett társadalomtudományi munkaközösségekbe szerveződve működtek, sőt, nép főiskolákat tartottak fenn, kizárva minden-

⁷⁶ A cikk közli az említett egyesületek pontos adatait és az aláíró delegáltak neveit. [sz. n.]: A diákegység megvalósítására megalakult a Magyar Ifjúság Nagybizottsága. *Fiatalok*, 1942. április. 3.

⁷⁷ Az egységmozgalmakra elsősorban ajánlható: M. Kiss Sándor–VITÁNYI Iván: *A Magyar Diákok Szabadságfrontja*. Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű Szervezőbizottsága, Budapest, 1983.

⁷⁸ A SZEI és KMDSZ és néhány hozzájuk csatlakozott diákszervezet már 1941 decemberében memorandumot intézett Hómanhoz, amelyben kérték az egyesületek csúcsszervben történő egyesítését, illetve szakszerűsítésének és az oklevelet nyert elemektől való megtisztításuknak elrendelését. NYIKOS Gyula: *Éljen az egység! Szegedi Híd*, 1941. december. 2–3., 9.

⁷⁹ A nézetkülönbségekhez, és a szegedi egységkezdeményezéssel való szembenállásra jó példa Oppe Sándor pécsi kerületi vezér működése. ÁBTL 3. 1. 9. V-84702 Oppe Sándor. 8–11., 23.

fajta szociális vagy (keresztény) vallási különbségtételt.⁸⁰ Ehhez hozzátehetjük, hogy ideológiájukban továbbra is a kereszténynemzeti gondolat talaján álltak, nem szakadtak el a gyökerektől. A PEI célja volt például, „hogyan egyetem keresztény, magyar hallgatói[t] katonas szellemű, egységes szervezetbe tömörítsük és az egységszervezetet igazán magyar szellemmel töltsük meg”.⁸¹ Az egységakciók ugyanakkor áttörő eredményt külön-külön, a meglévő keretek között nem tudtak elérni, s fájóan hiányzott, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetemen megvesse lábát a bajtársi egyesületek feletti egységmozgalom (a szervezőnek és agitátornak odaküldött Nyikos Gyula szegedi hallgatót 1943 tavaszán Szekfü Gyula dékán kitiltotta a Bölcsészeti Kar épületéből).⁸² Hozzátehető, hogy a SZEI-ben időközben, 1942 őszén konzervatív fordulat állt be, amely nem volt mentes az antiszemita megnyilvánulásoktól sem.⁸³ További lépcsőfokot jelentett a Magyar Ifjúság Nagybizottságának (MIN) létrehozása. Ebben már helyet kaptak a Turul Szövetség olyan egyesületei is, amelyek elkötelezték magukat a reform mellett, szembemenve az országos vezetéssel. A MIN-ben a Turul Villy Antal és a leváltott, de továbbra is zászlóshajónak tekintett Fitos Vilmos képviselte.⁸⁴ A MIN 1942. március 24-én újabb memorandumot intézett a VKM-hez, kérve, ismerjék el őket a hazai egyetemisták fő képviselőjének és tárgyalópartnernek addig, amíg a reform le nem zajlik. Ebben a dokumentum-

⁸⁰ Ezek a szervezetek önálló sajtóorgánumokat létesítettek, amelyeknek komoly szerepük volt az egyetemista fiatalok népi szemléletének, illetve a szélsőjobboldali gondolatok terjedésének tompításában, továbbá a náciellenesség terjesztésében. A SZEI orgánuma az 1941 májusában kibocsájtott *Szegedi Híd* és a *Phlogiston*, a Dei kiadványa az 1943-ban induló *Debreceni Egység*, a KMSZS lapja az 1942-ben útjára indított *Március* volt, a PEI lapja pedig az 1943 novemberétől szerkesztett *Parázs*. Részletesebben lásd a PEI Alapszabályait. MOL K 636 1037. doboz 60. t., Egyesületi anyagok 1942-1944. 66015. sz. 2-24.

⁸¹ [sz. n.], [c. n.] *Parázs*, 1944. március. 2.

⁸² ELTEL 8/a. Bölcsészettudományi Kari Tanács jegyzőkönyvei és mellékletei. 48. k. 1943. május 8. ülés. 123–124.

⁸³ Kiss Róbert Károly–Vajda Tamás (szerk.): *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1921 és 1944 között*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2012. 107–108.

⁸⁴ A fővezérség hiába tiltakozott, hogy Fitos „fővárosi tisztviselő” és Villy képviselik a nagymúltú szervezetet. Némileg érthető volt ugyanakkor kifakadásuk, miszerint „fékezhetnék egyéni ambícióikat.” [sz. n.]; A Turul Szövetség nyilatkozata. *Nemzetőr*, 1942. április 24. 6.

ban szerepelt először az egyetemi és főiskolai diákegyesületekben meghúzandó 26 éves korhatár igénye. A korhatár melletti fő érv az volt, hogy a továbbiakban teljesen átalakítandó Magyar Nemzeti Diákszövetség (MNDSz) fogja össze az összes diákegyesületet (amelybe az egységszervezetek betagozódnának).⁸⁵ A diákegységmozgalom – s benne a Turul – szerepét kiválóan foglalják össze Villy Antal szavai: „Csakis az az igazi szocializmus, amely ebből az azonosulási vágyból, a sorsközösség vállalásából alakul ki. [...] Másrészt valószínűleg annak köszönhetette az egységmozgalom az eredményeket, hogy minőségben, szellemi színvonalban felette állt az ellenfeleinek. Aki ismeri a fiatal nemzedék munkáját, törekvéseit, elolvassa lapjait, láthatja, hogy ez a nemzedék magasabbra hágott, mint elődei. Valóban: a népi írók nyomán új értelmiség alakult ki. [...] A diákegységmozgalom felismerte, hogy a diákszervezeti élet rendezésének alapja csak olyan szervezési elv lehet, amelynek úrtartalmába az egész magyar főiskolai ifjúság eltér. Ez a szervezési alapelv a magyarságban való azonosságunk.”⁸⁶

Végeredményben tehát 1939–40-re a Turul Szövetség kétpólusúvá vált, és az irányzatok között olyan éles hatalmi harc indult meg, ami – a kezdeti kísérlet után világosan látszott – nem végződhetett kompromisszummal. Ennek a küzdelemnek lett színtere az országos diákegységmozgalom és a MIN is.⁸⁷ A Turul Szövetség kerületi és egyesületi szintjein pedig ugyanaz a hatalmi küzdelem nyilvánult meg, ami a legmagasabb szinteken. Itt említhető meg, hogy az ifjúsági mozgalomban ezzel párhuzamosan másutt is (például a konzervatív-katolikus Emericánában) beindult az er-

⁸⁵ Az MNDSz-ben háromféle egyesület lehetne: 1. karonként és főiskolánként fungáló egységszervezet; 2. kötöttségekkel működtetett úgynevezett minőségi magyarságnevelő egyesületek. Ebbe a csoportba sorolódna a Turul Szövetség mint összefogó szervezet a csoporton belül, így kontinuitása korlátozottan megmaradna.; minőségi vallási nevelő szervezetek a Katolikus, illetve a Protestáns Diákszövetségek irányítása alatt. Lásd [sz. n.]: A diákegység megvalósítására megalakult a Magyar Ifjúság Nagybizottsága. *Fiatalok*, 1942. április. 3.

⁸⁶ VILLY Antal: A diákegységmozgalom. *Magyar Élet*, 1943. szeptember. 13–19.

⁸⁷ A szervezetek összefogásával összefüggésben érzékletes, ám – írójának elsősorban saját magával szemben – elfogult ismertetése: FÜTÖS Vilmos: A nép szolgálatában. Adalékok a diákegységmozgalom történetéhez. *Ifjúsági Szemle*, 1986/6. 88–100.

jedés folyamata.⁸⁸ Anélkül, hogy a MIN történetét tovább boncolgatnánk, témánk szempontjából érdemes kiemelni, hogy annak 1942. szeptember 5-től 8-ig tartó balatonszántódi értekezletén – miután a Turul fővezérsége 1942. július 14-én fegyelmi vizsgálatot indított ellene – Fitos Vilmost választották elnökké. A választás jelzésértékűnek tekinthető. A tanácskozáson számos előadás elhangzott az egyes tagszervezetek képviselői részéről, így a Turul jövőjéről Zsakó István tartott referátumot.⁸⁹ Mindezt Ambrus és köre oly mértékű támadásnak vette, hogy válaszképpen Fitos Vilmost kizárták a Turul Szövetségből.⁹⁰

A győzelem azonban pirruszinak bizonyult. A nagy nyomásnak engedve végül Ambrus József fővezér 1942 decemberében lemondott, de előtte, alapszabály-ellenesen továbbra sem gondoskodott az új, novemberről elhalasztott követtábor kiírásáról. Lelépését ezúttal is durva hangvételű fővezéri parancs formájában közölte. Ennek lényege, hogy nem akar a fővezérség olyan szervezetet vezetni, amelynek egy része párttűtő akkor, amikor a magyar honvédség a keleti fronton küzd. Párttűtésnek minősítette a Csaba és a Lehel kilépését is, a többéves szervezkedést pedig gyáva aknamunkának, amelynek egyetlen célja a Turul szétverése. Vádjaiban hovatovább addig ment, hogy a Turul ellenzéki csoportjait a Galilei Körrel vonta párhuzamba.⁹¹

Kormányzati átszervezési kísérletek

A belső folyamatok mellett nem tekinthetünk el a kormányzat(ok) felől érkező átszervezési kísérlet(ek) említéséről. Mindezt a közel-múltban Kerepeszki Róbert kiválóan összefoglalta.⁹² Ebből meg-

⁸⁸ [sz. n.]: Országszerte újabb szervezetek csatlakoztak. *Fiatalok*, 1942. május. 3–4.

⁸⁹ [sz. n.]: A Magyar Ifjúság Nagybizottsága a MEFHOSz balatonszántódi üdülőjében négynapos vezetői értekezletet tartott. *Fiatalok*, 1942. szeptember. 3.

⁹⁰ [sz. n.]: A magyar ifjúság egységét akartam és akarom. *Fiatalok*, 1942. november. 3.

⁹¹ KRISTÓ NAGY István: Kibontakozás felé halad a Turul. *Fiatalok*, 1943. január. 3–4.

⁹² KEREPESZKI Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945*. I. m. 77–85.

tudhatjuk, hogy az egyetemi egyesületek jobb összefogását és ellenőrzését a kormány a '20-as évek derekától, erőteljesebben pedig a '30-as évek második felétől fogva ambicionálta. Az egységesítés, a hatalomnak való alárendelés különben nem volt újkeletű: az egyetemek, karok rektori és dékáni hivatalainak irataiban az egész korszakban, kivált az 1930-as évek derekától rendre felbukkant az erre való igény – amint ezt a vallás- és közoktatásügyi miniszterekhez memorandum formájában tudatták –, hogy a fegyelmi hatósági szerepkör kibővítésével, szorosabbá fonásával a felbukkanó diákzavargásokat megakadályozhassák és elejét vegyék az egyesületi élet egyetemen kívüli tartalommal telítésének.

Nem célunk a kormányok központosító törekvéseinek további ismertetése, csupán annyit szögezünk le, hogy a kultusztárca – az egyesületekkel folytatott párbeszédre építve – a későbbiekben is napirenden tartotta kérdést.⁹³ Ennek kiemelkedő eseménye volt 1940. december 11-én, az országgyűlés képviselőházának ülésén, az egyetemi felvételek újraszabályozásáról szóló törvényjavaslat vitája.⁹⁴ Tömböly Dénes kultuszállamtitkár (aki korábban a műegyetemi Hungária Bajtársi Egyesület tagja volt) a beavatkozás okaként elsősorban az egyetemi oktatók hatékonyabb beleszólását nevezte meg, hiszen a hómani oktatáspolitikai értelmében az egyetemi tanároknak nevelni is kellett, s az egyre széttagoltabb és óriásira duzzadt Turul Szövetséget, annak szélsőséges tagegyesületeit az egyetemi-főiskolai szervek már nem voltak képesek ellenőrizni. A beavatkozás másik oka az egységes irányítás volt. A vita során Hóman Bálint kifejtette: „Én sem szeretem – ahogyan itt mondták – az öreg diákvezéreket és nem szeretem a bukott diákvezéreket.”⁹⁵ A szélsőjobboldali pártok – lévén, csorbitja a Turul hatáskörét (3. §) – elutasították a javaslatot, a kormánypárti többség azonban (apró módosítás mellett)⁹⁶ megszavazta.

⁹³ A kérdéshez fontos adalékokat tartalmaz: MOL K 636 1037. d. 60. Egyesületi anyagok 1942-1944. 88295. sz. 8-9. és 87787. sz. 5-7.

⁹⁴ Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. IX. kötet. Athenaeum, Budapest, 1941. 61-80. Idézi: KEREPESZKI Róbert: A Turul Szövetség 1919-1945. I. m. 79-83.

⁹⁵ Idézi: uo. 66.

⁹⁶ Képviselőházi Napló. I. m. 72. Még a hómani „nemzetnevelési elvek” szellemében született „Az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének szabályozásáról”

(A törvényt részleteiben a december 13-i képviselőházi ülés, majd a felsőház hozzászólás nélkül véglegesítette.)⁹⁷ Ambrus József december 20-i fővezéri körlevelében úgy fogalmazott: a egyesület most „létéért és fennmaradásáért küzd”.⁹⁸ Számunkra elsősorban az egész azért érdekes, mert már ekkor, pártállástól függetlenül többen éles kritikát fogalmaztak meg a Turul elmúlt két évtizedes működéséről, a folyamatos és mindinkább erős széthúzásról. A már több ízben említett generációs probléma oly nyilvánvaló volt, hogy a kormányzatnak is foglalkoznia kellett vele. Amint a budapesti iparművészek Körösfi Bajtársi Egyesületének 1942. október 26-i rendkívüli törzsfői táborának jegyzőkönyvében áll: „Ha ezt a csatát az ifjúság megnyeri, megifjodik, teljes erejével foghat hozzá hivatásához. Míg ha nem történik meg, a Turul felbomlik, mint már bizonyos előjelek mutatják.”⁹⁹ Az ugyanekkor tartott budapesti képzőművészek Székely Bertalan Bajtársi Egyesületének táborán pedig megállapítást nyert, hogy „a bajtársak immár másodízben való tüntető távolmaradása miatt a vezér megállapítja a törzsfői tábor határozatképességét a megjelentek számára való tekintet nélkül”. A tábor kimondta, hogy az egyesület hozzájárul „számos magyar egyesület közös akaratahoz: a korhatár memorandumhoz”.¹⁰⁰

Ennek a bevezetésére hosszas huzavona után 1943 márciusában került sor, amikor Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter aláírásával hitelesítette a 8500/1943. VKM sz. rendeletet. A jogszabály valójában nem volt más, mint az MNDSz új működési szabályzata, amelynek rendelkezése szerint minden egyesület annak tagja lett. A jogszabályt 1943. március 2-i ülésen, az 1940: XXXIX. tc. 3. § (1) alapján fogadták el. Fogalmazója Rajczy

szóló 1940: XXXIX. tc. vonatkozó szakasza kimondta: az egyesületek felügyelete és az alapszabályok jóváhagyása a VKM hatásköre lesz. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8153>. (Letöltés: 2011. október 20.)

⁹⁷ *Képviselőházi Napló*. I. m. 117. ill. Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Felsőház – Napló. II. k. Athenaeum, Budapest, 1942. 199.

⁹⁸ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 4. t. Fővezérség körlevelei, 1940. 9.

⁹⁹ MOL P 1364 Turul Szövetség. 3. d. 23. t. Körösfi, Előd Törzs, 60–61.

¹⁰⁰ MOL P 1364 Turul Szövetség. 3. d. 25. t. Székely Bertalan BE. 62.

Imre,¹⁰¹ az MNDSz turulista vezértitkára (elnöke) volt, s 1943. március 4-én lépett hatályba. Ettől fogva egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek csak az egyetemi fennhatóság alá tartozhattak. (1. §. 1.) A rendelet lényegesen szigorított a korábbi működéshez képest: egyetemen és főiskolán csak egyetemi vagy főiskolai ifjúsági egyesület és vallási egyesület működhetett (3. §), továbbá mindegyik köteles volt belépni egy már működő szövetségbe. Minden szövetség pedig az MNDSz tagja kellett hogy legyen. (6. § 1. és 7. § 1.) A továbbiakban – véget vetve az elmúlt két évtized visszasságainak – a kultusztárca erős ellenőrző felügyeletet rendelt el az MNDSz részére (7. § 2–7.). Innentől fogva továbbá az egyes egyetemi és ifjúsági egyesületek, illetve a tömörülésükből származó szövetségek alapszabályait a VKM és a BM „egyetértve hagyja jóvá” (8. §).

Témánk szempontjából kulcsfontosságú változtatás volt, midőn a rendelet kimondta: „Egyetemi vagy főiskolai ifjúsági egyesületnek rendes tagja vagy más elnevezésű olyan tagja, aki az egyesületben bármilyen tagsági jogot – ideértve különösen a szavazás, választás és választhatóság jogát – gyakorolhat, csak egyetemre, illetőleg főiskolára beiratkozott 26. (huszonhatodik) életévét be nem töltött rendes hallgató (növendék) lehet. Az egyetem tanácsa, illetőleg az ennek megfelelő főiskolai hatóság az egyetemre, illetőleg főiskolára beiratkozott rendes hallgatónak huszonhatodik életéve betöltése után is engedélyt adhat, hogy egyetemi, illetőleg főiskolai tanulmányainak tartamára, legfeljebb azonban huszonnyolcadik életévének betöltéséig egyetemi vagy főiskolai ifjúsági egyesület tagja maradhasson, ha tanulmányait huszonhatodik életévének betöltéséig amiatt nem tudta befejezni, hogy rendes katonai szolgálati kötelezettségének tanulmányai előtt vagy közben eleget tett, amiatt, hogy legalább két évig teljesített tartaléki vagy póttartaléki háborús katonai szolgálatot.” (5. § 1.) Ehhez kivételeket is tett, például aki az egyetemi segédszemélyzet tagja marad, oktató, pártoló tag, tanárelnök (5. § 2–5.).¹⁰² A kényes jogszabályt

¹⁰¹ Rajczy (Rasztoovich) Imre (1911–1978) az 1936-os berlini olimpia vívóbajnoka volt a magyar csapat tagjaként, ezt követően az MNDSz vezértitkára, a második világháború éveiben miniszteri titkár.

¹⁰² 8500/1943. VKM sz. rendelet az egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek működési szabályzatának közzétételéről. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 1943. II. köt. Magyar Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1944. 1355–1360.

a honvédelmi minisztérium az új ernyőszervezet kiépítéséig nem javasolta bevezetni, végül a VKM azonnali érvényesítése mellett döntött.¹⁰³ Érdekességként említhető, hogy a szabályozás nyomán az Americanából azonnal kiváltak az idősebbek, a maradék rész az 1943. szeptember 27-én elfogadott új alapszabályozás után Bajtársi Americana néven működött tovább.¹⁰⁴

A Turul Szövetség kettéválása, 1943

A friss jogszabály nyomán a fővezérség 1943 február elejére ankétot hívott össze. A tagegyesületi delegáltak többsége ezzel nem értett egyet, szerintük azonnal össze kellett volna hívni a Követtábort, mások viszont az öt sorkatonai szolgálata okán¹⁰⁵ 1942 januárja óta helyettesítő, az év októberében pedig szabályellenesen Ambrus helyett megválasztott Básthly Bélára testáltak volna minden feladatot.¹⁰⁶ Végül minden maradt a régiben: a feszültségeket a vezetés mindinkább agresszív módon kezelte, kiterjesztve az elmúlt években bevezetett, bizonyos rendezvények megtartásának megtiltására vonatkozó fővezéri parancsokat. Sőt a kormányzat irányában Ambrus még azt sem ismerte el, hogy a Turulban ellentétek vannak. A határozatokat különösen 1942–1943 során ültették át a gyakorlatba, sok helyütt visszatetszést, felzúdulást, tiltakozást keltve.

¹⁰³ HM Hadtörténeti Levéltár. I/116. Az ifjúság honvédelmi nevelésének és testnevelésének országos vezetője naplója, 1943. március 8. 8.

¹⁰⁴ MOL K 636 Tárgyilag csoportosított iratok. 1032. d. 56. t. Egyetemekhez kapcsolódó egyesületek, körök, szövetségek, kulturális csoportok alapszabályai 1942–1944. 275–291.

¹⁰⁵ Ambrus a doni frontról 1943 januárjától fogva rendszeresen írt a *Nemzetőr* részére erősen antibolsevista és németbarát cikkeket. A követtáborok folyamatos halasztása egyébként a fővezérség korábban is alkalmazott halogató taktikájának része volt, emellett megrendezését a VKM felé további anyagi támogatás kiutalásához igyekeztek kötni. MOL K 636 897. d. 60. t. Egyesületi iratok 1937–1941. 36.451 sz. 17–19. és MOL K 636 897. d. 60. t. Egyesületi iratok 1937–1941. 37160. sz. 41–43.

¹⁰⁶ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 3. t. Az *Ifjúsági Turul Szövetség 1943. március 27-én tartott rendkívüli követtáborának jegyzőkönyve*. 6–7.; [sz. n.]: Ki a Turul Szövetség fővezére? *Nemzetőr*, 1942. október 23. 2.

A 8500/1943-as rendelet után már nem volt visszaút. Nyilvánvalóvá vált, hogy az a tagság egy részének kiválását fogja eredményezni. A jogszabály életbelépte után Rajczy úgy érvelt, hogy valójában a fővezérség eddig is a kettéválasztás mellett tette le a voksát: célja volt elérni, hogy a társadalmi tagegyesületek külön vezetés alá kerüljenek, és az ifjúsági egyesületek teljes önállóságot kapjanak szintén külön vezetés alatt. Ezeket egyedül a Nagytanács mint fegyelmi szerv kötné össze csupán, amelyben ifjúsági és társadalmi delegáltak és tanárelnökök szerepelnének.¹⁰⁷

A fővezérség maradék tagjai („öreg gárda”), az ultrafajvédő tarnói Kostyál László és Básthly Béla megbízott fővezér vezetésével a Turulvárban tartandó ankéton akarták tisztázni a felgülemlett kérdéseket. Az ellenzéki hangadónak előlépett Kiss István, a debreceni Csaba Bajtársi Egyesület vezére kifejezte, hogy az ankét helyett azonnal össze kellene hívni az országos követtábort. Kiss beszédét követően a meghívott egyesületek zöme – egyetértésüket kifejezve – elhagyta a helyszínt.¹⁰⁸ A Básthly irányította vezetés még egy utolsó kísérletet tett hatalma megtartására. 1943 januárjában Endre László Pest megyei alispánt, az egyik legismertebb és legbefolyásosabb antiszemita politikust kívánták – eredménytelenül – fővezérré választatni.¹⁰⁹

Ismételten leszögezzük: a „Turul-ellenzéki” csoportok maguk legalább annyira azonosultak is, mint különböztek tőlük. Az azonosságok között volt a masszív zsidóellenesség, csak hogy ők kijelentették: „Igenis a zsidókérdéssel egyidőben a mélymagyar irányzatnak akarjuk szentelni erőnket, tehetségünket, időnket, mert tudjuk, mert érezzük, hogy ez a helyes út!”¹¹⁰

A szakítás formailag az 1943. márciusi lillafüredi országos követtáboron következett be.¹¹¹ A VKM-rendeletet a Turul vezetői – sikertelenül – úgy akarták végrehajtani, hogy két egyenrangú részre oszlottak volna: társadalmi és ifjúsági tagozatra, a

¹⁰⁷ [sz. n.]: Megjelent az ifjúsági reformtervezet. *Nemzetőr*, 1943. március 12. 4.

¹⁰⁸ [sz. n.]: Turul-ankét. *Fiatalok*, 1943. március. 5.

¹⁰⁹ MOL P 1364. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1943. 33.

¹¹⁰ [sz. n.], [c. n.]. *Szegedi Híd*, 1943. április. 17–18.

¹¹¹ Tarnói a helyszín kiválasztását azzal indokolta, hogy egy pesti egyesület sem vállalja a helyszínt. [sz. n.], [c. n.]. *Független Magyarország*, 1943. február 8. [Számos fővárosi egyesület később tiltakozott.]

két tagozat fölé közös nagytanácsot (szenátust) helyezve. Mivel a Szenátusban ismét csak a 26 évnél idősebbek alkották volna a többséget, az elképzelés a rendelet lényegi része alóli kibújásnak volt tekinthető.

A lillafüredi XXII. követtábor 1943. március 26-án nyílt meg az észak-magyarországi (miskolci) kerület szervezésében a Palotaszállóban: 250 követ gyűlt össze, ebből 100-an 26 év alattiak, főleg egyetemisták voltak, a többiek a régiekhez sorolhatók, míg sokan a társadalmi egyesületek tagjai közül kerültek ki és csak mozgalmi tagok voltak.¹¹² A Turul-ellenzék híveinek megjelenését két körülmény nehezítette. Egyrészt a szándékosan a vizsgaidőszakra időzített tanácskozás éppen az egyetemista (jobbára ellenzéki) tagok megjelenését igyekezett keresztülhúzni; másrészt a fővezérség által kötelezővé tett magas részvételi díjjal (tagonként 1 pengő, egyesületenként 60 pengő) ugyancsak távol kívánták tartani a diákokat, illetve ebből kellett a Palotaszállóban eltöltött idő költségeit fedezni. „Miért nem a radványi kastélyszállóban, vagy Hévízen, vagy Pöstyénben? Ha eljönne a béke, bizonyly Nizzába, Monte Carlóba utaznának exclusiv koros társaságok határozni a magyar ifjúság kérdésében.” – méltatlankodott az ellenzék.¹¹³ A hangulat feszült volt, de a mondottak ellenére – Fülei-Szánthó primus magister tekintélye is kellett mindehhez – nem volt olyan ellenséges, mint Debrecenben. Már az első napon kimondták a 8500-as rendelet elfogadását és ennek szellemében a Turul Szövetség felosztását. A részletek letárgyalására a tanácskozás másnapján került sor, immár a korosztályi cezúrának megfelelően külön-külön. Az Ifjúsági Turul követtáborán, amelyen Villy Antal, Fitos Vilmos, Migray Péter, Dőri Dóczi Endre, Jászai Lajos, Zsakó István, Komlóssy Sándor és Balogh Lajos voltak a hangadók, a 27 éves Kiss Istvánt óriási ováció közepette megválasztották fővezérnek. Már ez a tény, hogy az ifjúsági fővezér maga is túllépett a korhatáron, mutatja – amint az eddigiekben is igyekeztünk bizonyítani –, hogy nem elsősorban korosztályproblémá-

¹¹² A követtábor összehívásának problémáiról részletesebben lásd MOL K 636 1037. d. 60. t. Egyesületi anyagok 1942-1944., 63926., 64672., 64875., 64848., 64893., 64908., 65203. sz., 65363., 65857. sz.

¹¹³ SZABÓ László: Lillafüreden követtábor? *Magyar Út*, 1943. március 25. 1–2.

ról, sokkal inkább eszmei különbségekről volt szó az új utakat kereső csoportok között. Maga Kiss „[k]atonaviselt ember, erőskezű, határozott, de megfontolt egyéniség, aki a legmagyarabb vidéket jelenti az ifjúság életében, szemben a fertőző idegen budapesti lelkiséggel”.¹¹⁴ Tisztikart választottak, és Kiss javaslatára az általa kijelölt személyeket választotta meg a követtábor országos vezérekné. Elnöki-jogi ügyosztály: Thoma Zsolt miniszteri segédfogalmazó; szervezési ügyosztály: Szekeres László joghallgató; gazdasági és diákszociális ügyosztály: Ráczkövy Andor orvostanhallgató; kulturális ügyosztály: Barabás Jenő bölcsészhallgató; külügyi és utazási ügyosztály: Szoboszlai István joghallgató; sajtó- és propaganda-ügyosztály: Kristó Nagy István miniszteri előadó; nemzetvédelmi és sportügyosztály: Csajka János közgazdász és Peteő Sándor főkincstárnok; Békefy Gábor, Vékony Kálmán, Zsakó István, Villy Antal, Horváth János, Rácy György gyulaszéki tagok lettek. Kerületi vezérekké az alábbi személyeket választották: Seres János (Budapesti kerület), Szalay László (Szegedi kerület), Csapay János (Pécsi kerület), Bagdi Dániel (Debreceni kerület), Horváth István (Miskolci kerület), Hollós János (Magyaróvári kerület).¹¹⁵ Az ülést követően a követtábor hozzájárult a Turul Szövetség alapszabályának módosításához, de nem fogadta el azt az indítványt, hogy a párhuzamosan alakult Társadalmi Turullal közös, egyeztetett bizottságot állítsanak fel (ennek oka, hogy nem ismerték azt el, ilyenformán semminemű együttműködésre nem láttak módot). A szakadás teljes lett. Kiss István beszédében kitért arra: „A változás elsősorban arra volt jó, hogy eltávolítsa azt a vezetőséget, mely soha nem értette az ifjúság eszményeit és ezzel rengeteget ártott a Szövetség eszményeinek. A győztes fiatalság teljesen a népi gondolat szolgálatára szánta el magát.” Szavai szerint az Ifjúsági Turul diákegyesület lesz, és mint ilyen, a létszáma nem lesz akkora, mint korábban. Bekapcsolódik ugyanakkor a Magyar Ifjúság Nagybizottságának munkájába.

¹¹⁴ KRISTÓ NAGY István: Győzött az ifjúság, *Fiatalok*, 1943. április. 5–6.

¹¹⁵ [sz. n.], [c. n.], *Szegedi Híd*, 1943. április. 17–18.; [sz. n.]: Festetics Domonkos gróf lett a Társadalmi Turul fővezére. *Nemzetőr*, 1943. április 2. 6. Az ügyosztály-vezetők és kerületi vezetők neveit tartalmazza: [sz. n.] *Szegedi Híd*, 1943. április. 17–18.

Ezt követően ültek össze az „öregek” és tartottak saját követ-tábort, ahol megalakult a Társadalmi Turul Szövetség, akik a 26 éven felülieken, a végzetteken kívül a mozgalmi törzseket is ösz-szefogták. Tanácskozásukon Ambrust „tiszteletbeli fővezérré”, tényleges vezetővé viszont gróf Festetich Domokost választották. Országos vezérek lettek a következők: Bojtár Imre, Saguly János, Básthly Béla, Tarnói László, Gyenes János, Palotay Ferenc, Zilahi-Sebess Jenő, Farkas Lajos, Kató Sándor, Gaál Sándor és Füleki Géza.¹¹⁶ Kerületi vezérek: Zsigmond Gyula, Rikaházi-Kovács Tibor, Illés László, Kövess Mihály, Szathmáry Lajos, Gaál Sándor, Zoltay Árpád, Palotay Ferenc, Kató Sándor, Saguly János és Malán Mihály lettek.¹¹⁷ A MEFHOSz elnöke, Bokross Iván együttműködési szándékát fejezte ki az Ifjúsági Turul felé.¹¹⁸

Az Ifjúsági Turul új fővezére tovább szigorította a tagság min-dennapi életét.¹¹⁹ Egyik első – meglepő – intézkedéseként fővezéri parancsban szólította fel a tagságot, hogy 1943. május 15-ig lépje-nek be a lokális egyetemi egységszervezetekbe. Ugyanitt kinyilvánította: csak őket illeti meg a továbbiakban a Turul Szövetség elne-vezés, hozzátéve, hogy az egyesület teljes nevét a Turul Szövetség Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Szervezetek Országos Központja megnevezésben határozták meg, s éppen ezért tiltakozni kell a dehonesztáló Ifjúsági Turul név ellen.¹²⁰ A Társadalmi Turullal el-lentétben azonban nem igényelték a jogfolytonosság kimondását.

¹¹⁶ Saguly János a békéscsabai Gyóni Géza Bajtársi Egyesület vezére (és alkerületi alvezér) volt az 1930-as évek második felétől, emellett pedig a Magyar Nemzeti Szocialista Párt, később a Nyilaskeresztes Párt igen aktív tagja. Róla már 1938-ban megállapította a békéscsabai rendőrkapitány jelentése, hogy „in-tenzív tevékenységet fejt ki a párt érdekében, s az egyesületet a párt szolgálatába állította”. MOL K 149 1938, 6. t. BM, Jobboldali mozgalmak megfigyelése, 8881. 110–111. és [sz. n.]: Októberben Békéscsabán tart országos követtábort a Turul Szövetség. *Esti Újság*, 1938. augusztus 6. 2

¹¹⁷ [sz. n.]: Festetics Domonkos gróf lett a Társadalmi Turul fővezére. *Nemzetőr*, 1943. április 2. 6.

¹¹⁸ KRISTÓ NAGY István: Győzött az ifjúság. *Fiatalok*, 1943. április. 5–6.

¹¹⁹ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1943. 9.

¹²⁰ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1943. 24–25.

Zárás

A mondottak dacára a korabeli sajtóban és közbeszédben rendre az „ifjúsági” és „társadalmi” formulát használták továbbra is.

Nem célunk a továbbiakban a Turul Szövetség(ek) történetének, működésének ismertetése. A meglehetősen töredékes és kevés számú forrás nem is teszi lehetővé, hogy az 1944-ig párhuzamosan egymás mellett élő szervezetek történetét kellő mélységében bemutathassuk. Úgy tetszik azonban, hogy a Társadalmi Turul vitte tovább, ha zsugorodott formában is az évtizedek alatt kifejlődött kerületi szervezetet. A Társadalmi Turul vezetését rövidesen tarnói Kostyál László vette át, aki korábban, 1935-től a Turul munkaszolgálatának megszervezésében és működtetésében exponálta magát.¹²¹ Megőrizve a fajvédő alapeszmeiséget, a kerületekre bomló szervezeti felépítést, a szimbólumokat, későbbi ténykedését egy-egy irredenta, illetve egyéb szélsőjobboldali ideológiai mentén szerveződő események tarkították.¹²² Támogatta ugyanakkor Kémeri Nagy Imre egykori bölcsészhallgatónak, a Turul Szövetség korábbi radikális – a finnek oldalán a szovjet háborúban 1942. április 17-én elesett, s valóságos kultuszfigúrává előlépett – alakjának szoborállítási akcióját is.¹²³ Az Ifjúsági Turul viszont a keresztény-nemzeti ideológia mentén, az egységmozgalom tagjaként valódi társadalmi reformokért is küzdött, sőt részt szeretett volna venni a „háború utáni újjárendezésben és felépítésben”.¹²⁴ Ténykedésére vonatkozóan kevés adattal rendelkezünk, de minden bizonnyal kiemelkedik közülük az 1944. március 3-5. között általa – a MIN nevében –, valamint Fitos Vilmos

¹²¹ SZÉCSÉNYI András: *Egyetemi és főiskolai munkatáborok Magyarországon 1935–1939*. I. m. 153–158.; SZÉCSÉNYI András: *Egyetemi munkatáborok Magyarországon a Horthy-korszakban*. I. m. 53–77.

¹²² A Társadalmi Turul Szövetség alapszabályai: MOL K 636 1037. d. 60. t. Egyesületi anyagok 1942-1944. 5702. 1-19.

¹²³ Kémeri Nagy Imréről erős kritikával kezelendő: TARNÓI László: *Az örök bajtárs*. Turul, Budapest, [1943]. Kémerinek a szélsőjobboldali mozgalmakban és a bajtársi egyesületekben betöltött szerepéről elsősorban ajánlhatók a róla szóló korabeli lapkivágatok: Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL) 721. f. 2/1022. ó. e. Továbbá: MOL K 149 651/7. Jobboldali összesítők. 1. d. 4–6. ó. e.-ben elszórtan fellelhető, de gazdag adatok.

¹²⁴ [sz. n.], [c. n.]: *Szegedi Híd*, 1943. április. 17–18.

és Ráczkövy Andor szervezésében lebonyolított hódmezővásárhelyi ifjúsági találkozó.¹²⁵ Elszórt forrásokból úgy tűnik, az Ifjúsági Turul motorja volt nemcsak a MIN-nek, de az 1944 nyarán felállt, illegális Szabad Élet Diákmozgalomnak (SZÉD) is.¹²⁶ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a Társadalmi Turul Alapszabályokban foglalt céljai is közeledtek a korábbi „Turul-ellenzék” elképzeléseihez, sőt ebben konkrét javaslatokat vettek át tőlük (vidéki szövetkezetesítés, egyetemi munkaszolgálat, magyar népi kultúra ápolása, széles körű, de kizárólag keresztények számára szociális reformok napirenden tartása stb.). Nincs számottevő nyoma viszont, hogy ez tevékenységében is manifesztálódott volna. Annyi bizonyos tehát, hogy a szervezeti szakadás nem eredményezett valódi ideológiai határvonalat.

A központi irodáit változatlanul megtartó, infrastruktúráját¹²⁷ azonban lassan leépítő Ifjúsági Turul alapszabályait az új rendelkezések megfelelően korrigálta.¹²⁸ Érdemes megemlíteni ugyanakkor azt is, hogy az MNDSz-en keresztül havi bontásban juttatott kultuszminisztériumi támogatását 1943 szeptemberében – ismeretlen okból – megszüntették, és innentől fogva csupán alkalmi segélyeket utaltak ki számára. Ez a helyzet az Ifjúsági Turul 1944 tavaszára bekövetkező elsorvadásához vezetett.¹²⁹

¹²⁵ Fitos Vilmos: Szárszói után. *Kritika*, 1983. november. 10–11.

¹²⁶ A SZÉD vezetősége turulistákból rekrutálódott. Elnöke Kiss Sándor volt, vezetőségi tagok: Kristó Nagy István, Majsai Emil, Szávuy Lajos, Takácsy Miklós, Vatai László, Zimányi Tibor.

¹²⁷ SZÉCSÉNYI András: *Végváry József pályája*. I. m. 14–18.

¹²⁸ Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. június 15-én hagyta jóvá az Ifjúsági Turul alapszabályzatát. MOL K-636 c./ Tárgyilag csoportosított iratok 1032. d. 56. t. Egyetemekhez kapcsolódó egyesületek, körök, szövetségek, kulturális csoportok alapszabályai 1943. 11. MOL K 636 c./ Tárgyilag csoportosított iratok 1032. d. 56. t. Egyetemekhez kapcsolódó egyesületek, körök, szövetségek, kulturális csoportok alapszabályai 1943. 11.

¹²⁹ MOL K 636 1036. d. 60. t. Egyesületi anyagok 1942-1944. 58037. sz. L. Rajczy Imre levele Antal Istvánnak, 1944. április 20. A kiuttalanság miatt Rajczy Imre MNDSZ-vezértitkár végül 1944. október 9-én, Fülei-Szánthó Endre tanárnőnek pedig október 21-én mondott le posztjáról (helyére Rónai András műegyetemi professzor került). MOL K 636 1036. d. 60. t. Egyesületi anyagok 1942-1944. 62254. sz. 5-6. és uo. 61780. sz. 6-37., valamint MOL K 636 1037. d. 60. t. Egyesületi anyagok 1942-1944. 56846. sz. 3.

Mindenesetre nem igaz az a beállítás, miszerint a nyíltan a nyilasokat, majd 1944 márciusától a nácikat támogató Társadalmi Turullal szemben az egyetemista diákok valamiféle liberális-demokrata útkeresők lettek volna. Sőt, igyekeztek jó viszonyt ápolni a jórészt nyilasbarát érzelmű (fővezérségének címe: Budapest, VIII. Sándor u. 13.) Társadalmi Turullal,¹³⁰ amely még 1944 tavaszán is 12 kerületre tagolódva, a mindenkori kormányok által nem háborgatva működött. A csendes, kisebb akciókban kimerülő létet látszik igazolni, hogy a kormányzat általi elfogadásuk is késett: csupán 1944. április 24-én tartotta fontosnak Jaross Andor belügyminiszter, hogy Alapszabályait jóváhagyja.¹³¹

Az Ifjúsági Turul Az 1944. április 15-én kelt fővezéri parancs szigorú értelmében vallotta: „A legújabb politikai események között [...] Akik bármely irányban megtántorodnak nemzethűségükben, azokat a vezérbajtársak azonnal zárják ki a bajtársi közösségből és az illetők névsorát, cselekedeteik leírásával egyetemben azonnal továbbítsák a Fővezérséghez.”¹³² Kiss István fővezér 1944. április 30-i parancsában, miközben e helyütt is szorgalmazta a Társadalmi Turullal való együttműködést, a bolsevizmus elleni kíméletlen harcra szólította fel a tagokat, közte a honvédelmi szolgálatot teljesítőket, továbbá kijelentette: „Újból le kell szögeznünk, hogy a Turul Szövetség mindig fajvédő mozgalom volt. Ez meghatározza a zsidókérdésben elfoglalt álláspontunkat is. Semmiféle álhumanizmus nem fog melléjük állítani. Most sem sajnáljuk őket, de a fajvédelmet ki akarjuk terjeszteni.”¹³³ Ugyancsak ezt bizonyítja egy 1944. július 31-én kelt fővezérségi irat is, amelyben üdvözölték a Társadalmi Turul új vezetését.¹³⁴

Mindezeknek eredményeképpen – függetlenül a tartalmi különbségektől – a két szervezet egyaránt osztozott a szélsőjobb-

¹³⁰ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1944. 34.

¹³¹ A kerületi beosztást és az Alapszabályokat lásd MOL K-636 c./ Tárgyilag csoportosított iratok 1032. d. 56. t. Egyetemekhez kapcsolódó egyesületek, körök, szövetségek, kulturális csoportok alapszabályai 1944. 23. és *A Társadalmi Turul szövetség Alapszabálya. Jóváhagyta a M. Kir. Belügyminiszter 173.966/VII. b. -944. B. M. számmal.* Felelős kiadó: dr. Bojtár Imre. Turul Sajtóvállalat, Budapest, [sz. n.].

¹³² MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1944. 39.

¹³³ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1944. 47.

¹³⁴ MOL P 1364 Turul Szövetség. 1. d. 5. t. Fővezér parancsai, 1944. 45.

oldalinak és fasisztának minősített ellenforradalmi szervezetek sorsában, s a későbbiekben is egybemosták őket.¹³⁵ a világháború után a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 26-án kelt, a polgári jobboldali és fasiszta politikai-félkatonai szervezetek felosztásáról szóló rendeletében 24 egyéb szervezet mellett függesztette fel működését, amit az 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről szóló 1945. évi V. tc. 2. §-ának 15. pontja véglegesített.

¹³⁵ ÁBTL 4. 1. A-720/1 Horthy-rendszer jobboldali szervezetei. 3-29.; ÁBTL 4. 1. A-1079, Fasiszta pártok, szervezetek. 11-12.; ÁBTL 4. 1. A-840 Horthyista erőszakszervezetek jobboldali pártok, szervezetek. 10-11.